

Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives

IPA Espanya, Associació Internacional
pel Dret dels Infants a Jugar

Imma Marín (directora)

Cris Molins

Maite Martínez

Esther Hierro

Xavier Aragay

Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives

IPA Espanya, Associació Internacional pel Dret dels Infants a Jugar

Imma Marín (directora), Cris Molins, Maite Martínez, Esther Hierro i Xavier Aragay

Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives

IPA Espanya, Associació Internacional
pel Dret dels Infants a Jugar

Imma Marín (directora)

Cris Molins

Maite Martínez

Esther Hierro

Xavier Aragay

Imma Marín Santiago és fundadora i presidenta d'IPA a Espanya, diplomada en magisteri i directora de Marinva, consultoria pedagògica especialitzada en educació i comunicació a través del joc.

Cris Molins Pueyo és membre de la Junta d'IPA, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i investigadora del Grup de Recerca Emigra del CER de Migracions d'aquesta universitat.

Maite Martínez Alcaraz és membre d'IPA, mestra i psicopedagoga, i sòcia de Marinva, joc i educació.

Esther Hierro Mariné és membre de la junta d'IPA, educadora social, i sòcia i responsable de projectes de Marinva, joc i educació.

Xavier Aragay Tusell és membre de la Junta d'IPA, economista i especialista en estratègia, ús de tecnologia i organització en institucions educatives.

Informes Breus és una col·lecció de la Fundació Jaume Bofill que es distribueix gratuïtament. S'hi publiquen els resums i les principals conclusions d'investigacions que han estat promogudes per la Fundació, així com documents inèdits en llengua catalana, i que com succeeix amb els resums de les investigacions, es consideren rellevants pel seu interès social i polític.

Totes les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web www.fbofill.cat.

Primera edició: setembre 2010

© dels textos: IPA Espanya, Associació Internacional pel Dret dels Infants a Jugar.

© d'aquesta edició:

Fundació Jaume Bofill, 2009

Provença, 324

08037 Barcelona

fbofill@fbofill.cat

<http://www.fbofill.cat>

Edició a cura de Fundació Jaume Bofill

Disseny: Amador Garrell

Maquetació: Jordi Vives

Curadora: Mariona Aragay

ISBN: 978-84-693-6079-8

DL: B-36793-2010

Índex

Resum	9
PRESENTACIÓ	11
1. EL PATI DE L'ESCOLA, UN ESPAI EDUCATIU	17
2. ELS CENTRES DE LA MOSTRA	23
3. L'OBSERVACIÓ	29
Morfologia dels patis: dimensions, varietat i elements de joc	32
Intervencions educatives: regulacions i projectes	36
Descripció des de la perspectiva de l'alumnat: el joc al pati en l'horari lectiu	43
Síntesi de l'observació	55
4. CERCA D'EXPERIÈNCIES SIGNIFICATIVES	65
Objectius, fonts i focalització de la cerca	67
Institucions i persones de referència	75
Visita al Regne Unit	80
Les constants	81
5. CONCLUSIONS	85
6. SEMINARI	107
Presentació, objectius i metodologia	109
Reflexions principals	110
Conclusions	112
Propostes	113
7. PUNT I SEGUIT: PROJECTES DE FUTUR	115
BIBLIOGRAFIA	121
ANNEXOS	129
Què és IPA?	131
Participants al seminari	133

RESUM

En els darrers anys, la societat ha anat evolucionant en consonància amb el progrés: si l'escola ha evolucionat com a institució, i ha anat creixent i adaptant els continguts curriculars a les necessitats educatives que es derivaven de l'avenç de la societat, els estudis sobre el funcionament del cervell i els processos d'aprenentatge, per què els seus patis es mantenen en el passat?

L'objectiu d'aquest informe és, doncs, reflexionar sobre les pràctiques i conceptualitzacions de la comunitat educativa sobre els usos, espais, activitats i temps de pati escolar, per tal de promoure el debat sobre la necessitat d'adequar els patis escolars a la seva funció educativa com a espais estimuladors de la capacitat de jugar dels infants i del desenvolupament de les seves funcions motrius, cognitives i socials. Es tracta de proporcionar dades fiables, proposar experiències i provocar reflexions que suposin un avenç qualitatiu en la millora dels patis.

Tot plegat es fonamenta en la creença que el pati és un dels pocs espais, si no l'únic, pensat exclusivament per al joc i l'esbarjo dels infants i, alhora, és un espai educatiu dintre dels centres escolars. Ambdós factors converteixen el pati, doncs, en un espai privilegiat i amb moltes més possibilitats que les que s'estan portant a terme, en general, en l'actualitat.

Presentació

El document que teniu a les mans és fruit de la reflexió i l'anàlisi de dos processos: una acurada recerca i un treball amb experts en el marc d'un seminari. I tot amb l'objectiu de promoure el debat sobre la necessitat d'adequar els patis escolars a la seva funció educativa com a espais estimuladors, mitjançant l'aprenentatge a través del joc, de la capacitat de jugar dels infants i del desenvolupament de les seves funcions motrius, cognitives i socials. Dit d'una altra manera, implicar institucions i persones en una realitat que és prou rellevant com perquè tots els que estem compromesos en l'educació dels nostres infants hi posem l'atenció.

Com a punt de partida, se'ns plantejava un interrogant important sobre el concepte de patis escolars que tenen els equips educatius i també el paper dels patis en el desenvolupament del currículum escolar. Creiem que conèixer o fer una aproximació als usos donats, temps, activitats que s'hi desenvolupen i persones que hi participen ens permet diagnosticar la presència real que tenen com a espai educatiu i fer propostes per millorar la seva qualitat, i per tant la seva eficàcia, com a recurs per als processos d'ensenyament i aprenentatge.

Tot plegat es fonamenta en la creença que el pati és un dels pocs espais, si no l'únic, pensat exclusivament per al joc i l'esbarjo dels infants i, alhora, és un

espai educatiu dintre dels centres escolars. Ambdós factors converteixen el pati, doncs, en un espai privilegiat i amb moltes més possibilitats que les que s'estan portant a terme, en general, en l'actualitat.

L'objectiu d'aquest estudi, que ha portat a terme l'associació IPA España amb el finançament de la Fundació Jaume Bofill, ha estat reflexionar sobre les pràctiques i conceptualitzacions de la comunitat educativa al voltant dels usos, espais, activitats i temps de pati escolar en centres educatius de Catalunya, per tal de promoure el debat sobre la necessitat d'adequar els patis escolars a la seva funció educativa com a espais estimuladors de la capacitat de jugar dels infants i del seu desenvolupament harmoniós.

Per al seu desenvolupament hem elaborat una recerca focalitzada en els patis de primària: entenem que els patis d'educació infantil ja estan força integrats en el projecte educatiu. Pel que fa als patis de l'educació secundària, és un repte que esperem incloure en una ampliació d'aquest estudi en el futur proper. Es tracta, doncs, de proporcionar dades fiables, proposar experiències i provocar reflexions que suposin un avenç qualitatiu en la millora dels patis, dins el projecte educatiu escolar, i explorar així el seu gran potencial.

Com a objectius específics de la recerca cal analitzar les dades recollides, obtenir una diagnosi, conèixer altres experiències internacionals d'intervenció, i intervenir directament en dos patis de dues escoles, dissenyant una metodologia específica, oferint recursos i facilitant eines per al joc al pati.

Finalitzada la recerca, la Fundació Jaume Bofill ha organitzat un seminari amb experts en la matèria per poder treballar els resultats i conclusions de l'estudi i recollir l'opinió i reflexions de diferents perfils de professionals sobre el paper dels patis i el seu potencial educatiu (mestres, tècnics de l'administració local i de la Generalitat de Catalunya amb competències en l'àmbit educatiu, arquitectes, professors universitaris, etc.).

La direcció del projecte ha estat a càrrec de la presidenta d'IPA, Imma Marín, i s'ha comptat amb el suport de dues comissions amb diferents tasques però amb un funcionament coordinat i complementari, i de l'equip d'investigadors:

- La Comissió de seguiment, que ha vetllat per la realització del projecte i ha incorporat dos membres d'IPA (Xavier Aragay i Esther Hierro), i també una persona de Marinva que ha portat a terme la coordinació general i el seguiment tècnic del projecte (Maite Martínez).
- El Comitè extern d'experts, un grup d'especialistes en diferents àmbits que han aportat la seva expertesa i coneixements per tal de reforçar les línies d'anàlisi i reflexió, format per: Cris Molins, antropòloga de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de la junta d'IPA; Santi Giró, dissenyador industrial; Emma Martínez, directora de l'escola a L'Hospitalet de Llobregat; i Ferran Navarro, arquitecte.
- L'equip d'investigadors, dirigit per Cris Molins, antropòloga del grup Emigra de la UAB, membre de la junta d'IPA i membre del Comitè extern d'experts, ha estat responsable de la realització científica, disseny del treball de camp i anàlisi de les dades obtingudes en l'observació dels trenta patis. L'equip l'han format Rosa Elías, Maria Galizia, Víktor Bautista, Tània Cots, Mireia Jiménez i Imma Corral.

La coordinació del seminari ha estat a càrrec d'Irene Lop i Anna Jolonch de la Fundació Jaume Bofill.

Volem agrair a totes les persones participants la seva professionalitat, entusiasme i generositat. Sense elles aquesta fase del projecte no hauria estat possible.

1 El pati de l'escola, un espai educatiu

En els darrers anys, la societat ha anat evolucionant en consonància amb el progrés: si l'escola ha evolucionat com a institució, i ha anat creixent i adaptant els continguts curriculars a les necessitats educatives que es derivaven de l'avenç de la societat, els estudis sobre el funcionament del cervell i els processos d'aprenentatge, per què els seus espais es mantenen en el passat? Més concretament, per què els patis escolars es mantenen pràcticament igual que fa noranta anys?

Fins i tot, encara avui, les teories i experiències de Froebel i Montessori, referides als patis com a espais naturals a l'aire lliure, ens poden semblar absolutament innovadores: per a aquests dos grans mestres, els patis prenen rellevància educativa com a entorns de joc on entendre l'espai i la seva relació amb el món i on estimular i afavorir els aprenentatges.¹

Amb el creixement demogràfic, el nombre d'alumnes ha augmentat i, per tant, l'escola s'ha anat adaptant a aquest creixement,

Escola Montessori al principi del segle xx

.....
1. Imatges extretes de l'exposició actual sobre l'Escoleta de la Sagrada Família, instal·lada a l'edifici de l'antiga escola (setembre 2009).

no sempre amb els recursos necessaris. Les escoles han crescut i s'han acollit més infants, però el pati ha anat minvant.

Barcelona, anys setanta

Aquest retrocés es donà al final dels anys setanta i als anys vuitanta, quan les escoles més antigues construeixen noves aules que envaeixen les dimensions dels patis: cada cop hi ha més infants i tenen un espai més petit d'esbarjo. Les superfícies per al joc, el descans i la recreació lúdica a l'aire lliure són petites en comparació de les d'altres temps.

El document de *Criteris per a la construcció de nous edificis escolars*, publicat pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, vigent en el moment de fer aquest estudi (2007),² parla de dos metres quadrats per alumne en espais exteriors. Dimensió, al nostre parer i com hem pogut veure a través de la recerca internacional, molt insuficient.³

Barcelona, actualitat

Ens trobem actualment amb patis cada cop més precaris en espais, dissenys i equipaments; sovint poc confortables i estimuladors i molt allunyats de la natura, sobretot a les grans ciutats. De fet, sembla que el pati poques vegades forma part dels recursos educatius de l'escola, i en molts casos és ocupat totalment per les activitats esportives.

Vist això, incidirem en per què, avui dia, en ple segle XXI, afirmem i reafirmem que els patis de les escoles sí que són espais educatius.

.....
2. Per la versió actualitzada vegeu la bibliografia.

3. Durant l'any 2009 hi ha hagut una actualització del document *Criteris per a la construcció de nous edificis per a centres docents públics*, publicat a la web del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, on se situa en tres metres quadrats per alumne la zona de jocs exterior.

Els patis de les escoles tenen un triple paper com a espais:

- Plens de recursos per a l'aprenentatge.
- Festius per a la celebració i la convivència, i és que són dels escenaris més visibles de l'escola.
- Essencials per al desenvolupament de la capacitat de jugar i, per extensió, amb un immens potencial pel que fa als seus beneficis educatius.

Aquesta multiplicitat d'usos el converteix no tan sols en un espai d'esbarjo –per contraposició a un espai de treball com podria ser l'aula, la biblioteca o el laboratori– sinó en un espai diferenciat, un dels més utilitzats i aprofitats del centre i amb una important càrrega d'hores lectives.

El temps dedicat a l'esbarjo en els centres educatius és d'una mitjana de trenta minuts al dia a primària. Són moltes hores al cap de tota l'etapa. De fet, es tracta de 525 hores, per tant, més de les que es dediquen a matèries com educació per a la ciutadania i els Drets Humans, educació física, religió (que és voluntària) o llengua estrangera; i gairebé amb la mateixa càrrega horària que llengua i literatura catalana o llengua i literatura castellana, o exactament les mateixes hores que es dediquen a educació artística⁴. Entenem, doncs, que es converteix en un temps molt important en la formació dels infants dins l'àmbit de l'educació formal i esdevé una gran oportunitat educativa.

Quant a la influència educativa, hem de tenir present la seva versatilitat, que possibilita la creació d'entorns naturals per al gaudi de la natura, l'aire lliure, moltes activitats a més de les esportives. El pati afavoreix no tan sols els moviments

.....

4. Extret del DECRET 142/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària. Annex 3: "Horaris globals. L'assignació horària global de les àrees de l'educació primària és la següent: Llengua i literatura catalana 420 hores; Llengua i literatura castellana 420 hores; Estructures lingüístiques comunes 245 hores; Llengua estrangera 420 hores; Coneixement del medi natural, social i cultural 630 hores; Educació artística 525 hores; Educació física 385 hores; Matemàtiques 665 hores; Educació per a la ciutadania i els drets humans 35 hores; Religió (voluntària) 315 hores i Esbarjo 525 hores"

plens de vitalitat, sinó també la curiositat, la intimitat i la tranquil·litat (llegir, pintar, comprovar, mesurar...).

Però per destacar una activitat per sobre de totes, cal parar atenció al fet que els patis ens ofereixen la possibilitat de gaudir de l'espai temporal, físic i simbòlic necessari per al desenvolupament del joc. Cal destacar també que l'esbarjo es considera una activitat educativa integrada en l'horari lectiu dels alumnes. Des d'aquesta perspectiva, el temps de joc suposa un inestimable recurs que afavoreix el desenvolupament dels infants i pot esdevenir un aliat important en l'entorn escolar, amb una aportació interessant al desenvolupament respecte de competències bàsiques, com són:

- El desenvolupament personal amb repercussions directes en l'autoestima, la gestió emocional, la motivació per la relació i l'entesa amb els altres, la millora en les formes d'organització, cooperació i col·laboració.
- La convivència amb els altres respectant les normes i els hàbits cívics, la participació amb responsabilitat en la presa de decisions, utilitzant el diàleg per arribar a acords, assumint obligacions i responsabilitats.

Tot i aquestes argumentacions, sembla que en la majoria de patis estudiats no s'han tingut en compte els aspectes que poden resultar estimuladors de la capacitat de jugar. Potser la manca de reconeixement del joc com a activitat educativa ha portat a una manca de dedicació de temps i esforços en els dissenys dels patis com a espais de joc i, per tant, de desenvolupament i educació.

② Els centres de la mostra

L'observació s'ha fet a partir d'una mostra de trenta centres educatius de la Regió Metropolitana de Barcelona, que acull el 70% de la població escolaritzada de Catalunya. Per obtenir la mostra s'han emprat tècniques quantitatives i qualitatives, sobre una base de dades facilitada pel Departament d'Educació, tenint en compte la diversitat present en el territori de la Regió Metropolitana de Barcelona, definida per les variables següents: població, titularitat dels centres educatius, diversitat sociocultural i econòmica, i grandària dels centres educatius. Aquesta base de dades s'ha fet específicament a partir de la demanda concreta de variables incloses que vam traslladar al Departament d'Educació per tal d'obtenir la màxima variabilitat.

Procedència dels centres mostra: la majoria dels centres són de Barcelona ciutat (38%), seguit de Sant Cugat (20%), l'Hospitalet de Llobregat (13%), Premià de Mar (7%), Bellaterra (7%) i cinc centres representats amb un 3%, situats a Ripolllet, la Garriga, Badia del Vallès, Gavà i Mataró. En la seva majoria, els centres estan situats a zones on s'havien endegat plans d'entorn.

Hi ha una alta representació d'escoles del Vallès, principalment perquè la política de distribució d'alumnat nouvingut aplicada a Sant Cugat produeix centres amb característiques altrament difícils de trobar.

Respecte al tipus de titularitat, la meitat dels centres de la mostra són públics (15), mentre que l'altra meitat dels centres són privats concertats (14) i un privat no concertat.

Representades en els centres de la mostra, trobem diferents classes socials repartides de manera equilibrada en deu centres de classe baixa treballadora, deu de classe mitjana i deu de classe alta. Les classificacions sobre classes socials sempre són controvertides, i encara que una anàlisi més aprofundida de la població escolaritzada segurament ens donaria més variacions internes (especialment en el cas de la classe mitjana), la classificació s'ha basat en la caracterització feta per l'administració educativa segons la situació socioeconòmica de la població majoritària que atén cada centre.

Pel que fa als percentatges d'immigració, la majoria dels centres de la mostra (23) tenen un percentatge d'immigració per sota del 15%. Els set restants presenten percentatges que van del 15% al 57%. A tall de resum, considerem setze centres amb poca o molt poca immigració en relació amb la resta de centres de l'entorn més proper, i catorze amb diferents percentatges d'immigració. Només dos dels centres de tota la mostra no són mixtos (un de nens i un de nenes, i tots dos són concertats).

L'observació s'ha centrat en l'etapa de primària pel que fa als patis per diversos motius, començant pel fet que en el nostre sistema educatiu és la més llarga i l'única totalment obligatòria. Hem constatat, a partir d'altres recerques, que és en aquesta etapa que el pati i el joc comencen a perdre la importància central a nivell educatiu i global que se'ls atorga en l'etapa precedent, a l'hora que hem observat limitacions en els usos del pati com a espai educatiu. És a dir, hem constatat el desaprofitament del seu potencial en relació precisament amb els objectius educatius que es proposa l'etapa. S'ha prioritzat el curs de quart de primària en les observacions etnogràfiques, atès que l'alumnat es troba en un moment de transició madurativa en la qual encara es detecten moltes pràctiques lúdiques inequívocament infantils, però ja en comencen a aparèixer d'altres que estan més associades a l'adolescència.

S'han fet seixanta-vuit observacions focalitzades de patis centrades en els moments d'esbarjo i en les quals s'han descrit els espais de pati i els ambients generals del que hi passa, analitzant la gènesi i desenvolupament de l'activitat, els rols desenvolupats, els participants, el tipus d'activitat i la finalitat de la mateixa.

S'han fet trenta entrevistes semiestructurades als membres dels equips directius dels centres (coordinadors/es pedagògics, directors/es). Se'ls ha preguntat sobre la presència del pati, l'esbarjo i el joc en el projecte educatiu del centre, i com es recull això en els diferents documents (PEC, RRI i PA) del centre. S'ha parlat dels usos lectius i extraescolars, sobre l'accés als materials, les prohibicions i l'existència o no de projectes específics i comissions de pati.

S'ha aplicat, a més, una enquesta a l'alumnat d'un grup classe de quart de primària de cada centre (set-cents tres qüestionaris). En aquest sentit, la combinació de variables independents ens permet obtenir la següent distribució d'enquestes contestades:

- Per classe social: 32% baixa, 34% mitjana i 34% alta
- Per grandària⁵: 47% petit i 53% gran
- Per titularitat: 48% pública i 52% privada concertada
- Per presència d'immigració: 45% amb presència i 55% amb no-presència
- Per gènere: 49% noies i 51% nois
- Per edat: 93% nascuts el 1998 i 6% nascut el 1997

5. Considerem centres petits els d'una o dues línies, i centres grans els de tres o més línies.

3 L'observació

La proposta d'aquest treball ha estat diagnosticar la situació dels patis a través d'una mostra de centres educatius de Catalunya representativa de la diversitat física, socioeconòmica i educativa present en el nostre territori. Ens hem centrat en l'etapa d'educació primària atès que, com hem dit abans, hem constatat la pèrdua de valor que ha tingut en l'espai escolar el pati com a espai específic de joc i esbarjo, activitats molt presents, en canvi, en la resta d'àmbits de la vida dels infants entre sis i dotze anys i de gran importància en el desenvolupament dels nois i noies.⁶

En aquest apartat ens proposem analitzar la situació dels patis escolars des de tres vessants: la situació física (morfologia), la situació educativa i les percepcions de l'alumnat. Dins de cada un d'aquests eixos hem definit diverses dimensions sobre les quals es valoraran les dades obtingudes.

6. La recollida de dades s'ha fet entre els mesos de setembre del 2007 i gener del 2008. El disseny dels instruments (observació, entrevista semiestructurada i enquesta) es va iniciar al principi del 2007. L'anàlisi de les dades es va iniciar al febrer del 2008 i va durar fins al juny del 2008.

MORFOLOGIA DELS PATIS: DIMENSIONS, VARIETAT I ELEMENTS DE JOC

Quan ens referim a la valoració física dels espais (morfologia) dels patis analitzem, en primer lloc, la presència d'elements de joc. Posteriorment s'analitzarà la grandària del pati i la varietat de superfícies que presenta. D'aquesta manera es configura una classificació dels patis per la seva condició física: positius, neutres i negatius.

La normativa oficial dóna indicacions sobre les mesures de l'espai reservat per alumne en els espais de joc:⁷ en primer lloc, per a les escoles assenyalen dos espais diferenciats: un de jocs infantils i l'altre de jocs de primària. Per a l'alumnat d'infantil cal reservar quatre metres quadrats, i per al de primària dos metres quadrats.⁸

En el cas de l'alumnat d'ESO i batxillerat l'àrea se situa a tres metres quadrats per alumne. Per totes les tipologies de centres s'assenyala, a més, la necessitat d'una pista poliesportiva de 32 x 44 metres, que permet el dibuix de dues pistes de bàsquet i una de futbol en la mateixa superfície, i que ha d'incloure dues porteries i quatre cistelles de bàsquet. Fent els càlculs, això representa una zona de jocs per a primària, en una escola d'una única línia, de tres-cents metres quadrats, i de sis-cents metres quadrats en les de dues línies⁹. Això es contraposa a la superfície total de la pista poliesportiva, amb 1.408 metres quadrats totals. Així, en les escoles d'una línia la pista poliesportiva és més de quatre vegades més gran que la zona de jocs, i en les de dues línies, més del doble de gran.

A partir de les observacions realitzades en els patis escolars dels centres seleccionats, ens proposem analitzar i fer una diagnosi del seu estat general. Hem

.....
7. Criteris per a la construcció de nous edificis per a centres docents públics (2007, data de l'última actualització al web de la Generalitat de Catalunya).

8. La darrera modificació del document oficial actualitzat al web de la Generalitat de Catalunya parla de tres metres quadrats als patis de primària.

9. Els nous criteris amplien les zones de joc a 450 m² per a una línia i 900 m² per a dues línies.

establert, gràcies a les observacions dels patis i entrevistes amb els equips directius, un seguit de dimensions a analitzar per establir els que es troben en condicions més positives o negatives per facilitar o promocionar el joc i les activitats lúdiques dels infants de l'etapa de primària.

Elements de joc

Hem dividit els elements de joc trobats al pati en tres grups:

- Elements lúdics de joc pròpiament dits: és a dir, aparells o instal·lacions que trobem als patis: tobogans, estructures de fusta, plàstic o metall, jocs pintats...
- Elements de joc naturals, sobretot bosc o arbres prou sòlids o abundants per ser propiciadors de joc.
- Elements de joc arquitectònics que, sense ser jocs, el facilitin o l'enriqueixin: per exemple escales, porxos, desnivells...

Taula 1.

Resum de tipus de jocs i vegades que apareixen

Elements de joc	Aparicions
Jocs pintats	9
Estructura	7
Pneumàtics	5
Ping pong	4
Estructura complexa	2
Troncs	2
Sorral	1
Tobogan	1
Caseta	1
Rocòdrom	1
Gronxador	1

Elements naturals	Aparicions
Arbres	17
Bosc	2
Pineda	1
Elements arquitectònics	Aparicions
Porxo	18
Escales	10
Rampa	8
Desnivell	7
Grades	6
Tanca de fusta	1

Font: Elaboració pròpia.

Les dades recollides després de l'observació són força decebedores: l'element més present són els jocs pintats a terra (nou escoles), sense tenir en compte el seu estat –la major part de vegades denota manca de manteniment–, segueixen les estructures (set escoles) i els pneumàtics (cinc escoles).

En definitiva, nou escoles es classifiquen de manera positiva (varietat d'elements de joc, naturals i arquitectònics), dotze en estat neutre i nou en negatiu.

Grandària de l'espai. Entre l'espai ordenat i la limitació de les relacions

La meitat dels patis de la mostra tenen un espai acceptable en termes de grandària. En aquesta superfície es té en compte tot allò que es fa servir de pati, tant el que en la normativa legal s'anomena “zona de joc” com el que s'anomena “pista poliesportiva”.

Cal destacar que un dels centres disposa d'un pati que no arriba als mínims legals pel que fa a l'espai de joc.

- Vuit centres disposen de menys de cinc metres quadrats per alumne.
- Vuit més estan entre el cinc i els deu metres quadrats per alumne.
- Els catorze restants disposen de deu metres quadrats o més per alumne.

És difícil establir les categories per a aquesta dimensió, en tant que la casuística és altament variada; la mesura dels patis no atorga una visió clara sobre si són petits o grans, no serveix com a indicador sobre els metres quadrats que corresponen a cada alumne, perquè hi ha diferents torns i repartició d'espais que dificulten molt la comparació d'aquesta característica. Per tant, no discrimina els tipus de patis més enllà de determinar la massiva ocupació d'un espai, o assenyalar la manca d'espai quan aquest ha estat significativament petit.

En la majoria de casos, els infants surten al pati separats per etapes; fins i tot disposen d'espais molt diferenciats i amb limitacions d'accés per a uns i altres i

d'un espai a l'altre que limiten així les relacions entre ells, com anirem veient al llarg de l'observació.

Varietat de superfícies

La normativa vigent sobre patis no dóna informació sobre els materials de construcció ni sobre els tipus de superfície amb què han d'estar construïts els patis educatius,¹⁰ tan sols aporta informació sobre les mides que han de tenir i la presència de pistes esportives, així com les característiques d'aquestes perquè siguin reglamentàries. Això significa que les pistes de bàsquet i futbol han de ser dures, de ciment o formigó.

El més habitual és trobar-nos amb altres tipus de superfície en la resta de l'espai del pati, que van des de la disponibilitat de bosc proper o immediat, fins a la presència variada d'arbres i plantes, terra, sauló, sorra, grava, gespa, o bé tartà (cautxú i materials plàstics), rajola, terratzo, etc. Totes, superfícies més o menys toves i amb més o menys possibilitats de joc.

Aquesta dimensió informa sobre la varietat en l'oferta d'espais de diferents característiques, presència de pistes esportives i patis de sorra o bosc (superfícies toves).

- Tots els centres, excepte dos (el quinze i el trenta) disposen d'una part o la totalitat del pati de ciment.
- Hi ha nou centres que presenten un únic tipus de superfície.
- Tretze centres tenen dos tipus de superfícies.
- Vuit en tenen tres o més.

A part del ciment, la superfície més present és la sorra, amb dinou centres que en disposen. La resta de superfícies presenten una incidència molt baixa, amb sis centres o menys.

.....

10. En l'actualització del document de "Criteris per a la Construcció de nous edificis per a centres docents públics" publicat al web del Departament d'Ensenyament amb data 2009, es recomana disposar d'arbrat i s'estableix la reserva d'un espai per a l'hort.

L'estat de l'espai. Les condicions físiques per al joc al pati

L'alumnat dels centres educatius estudiats s'adapta i acomoda el seu joc a les condicions en què es troba l'espai del centre educatiu, seguint dos principis fonamentals: agrupació i expansió. És a dir, tendeixen a agrupar-se al voltant dels elements fixos del pati (arquitectònics o elements de joc fix) i a expandir-se, en tant que es reparteixen per tots els elements presents en l'espai. Aquesta concentració d'alumnat al voltant d'aquests elements no implica que l'activitat que s'hi desenvolupa sigui aquella per a la qual va estar dissenyat l'element de joc en qüestió. Com a exemple, en una observació es mostra un grup que munta un circuit de cotxes aixoplugats per una taula de ping-pong.

Queda clara la gran importància que les condicions físiques dels espais i l'oferta present en els patis dels centres educatius tenen sobre les activitats i les possibilitats d'ús. Això no significa que els nois i noies que es troben en patis en condicions més negatives no puguin fer res al pati, però sí que es desprèn que la riquesa d'activitats, definides per la seva varietat, és major en els patis on hi ha més oferta disponible d'elements i superfícies.

En definitiva, creuant les classificacions segons les tres variables escollides, grandària, varietat de superfícies i elements de joc, el resultat és que només nou centres aconseguen classificar-se positivament, onze apareixen en estat neutre i deu en estat negatiu.

INTERVENCIIONS EDUCATIVES: REGULACIONS I PROJECTES

En aquest apartat s'analitzen les intervencions educatives que es fan al pati, la presència d'aquest en el projecte curricular del centre, l'accés als jocs i joguines i la regulació que es fa de les possibilitats de joc al pati.

El joc no sempre apareix de forma explícita en els documents dels projectes educatius dels centres. Segons la informació proporcionada pels membres

dels equips directius, en els projectes educatius de centre es recull informació sobre els patis, com per exemple els plànols i la filosofia de fons. En altres documents consultats, com plans anuals i reglaments de règim intern, es recull la normativa del pati, s'hi detallen els espais, la vigilància i les regles que cal seguir a l'hora del pati.

A les entrevistes amb els equips directius dels centres educatius s'ha demanat en quins documents apareix el pati i quina informació contenen. Cal dir que no hi ha grans diferències en els discursos associats al pati i el seu significat dins dels projectes educatius dels centres escolars de la mostra, malgrat la seva diversitat. Cal posar de manifest que tres dels centres no han sabut respondre a la pregunta de com apareix el pati en el projecte educatiu del centre, dels quals dos són centres privats i un públic.

Projectes d'intervenció específics del pati

La principal intervenció en el joc al pati (i la que té més èxit), per bé que pràcticament inconscient i no mencionada en les entrevistes com a tal, és la promoció del futbol. Aquesta promoció es dóna per dues bandes (a part de la pressió mediàtica i social externa a l'escola). Per un costat, hi ha l'obligació, per llei, de disposar d'una pista amb porteries i línies de futbol, que se sol usar com a pati; i per un altre, ens trobem amb el fet que tots els centres, tret de dos (el quinze i el vint-i-u), ofereixen als infants pilotes de futbol (de goma o escuma), sovint una per grup classe.

Fins i tot en els dos únics centres que no ofereixen pilotes els alumnes les poden dur de casa. La pista poliesportiva esdevé l'espai central en la majoria de patis i és sobre la que més intervencions es realitzen. Fonamentalment, es tracta d'ordenar l'ocupació "natural" que es regeix pels factors d'edat i sexe: els més grans i nois hi tenen preferència. De tota manera, cal remarcar que les intervencions dels equips docents se centren a establir un ordre per raó d'edat, de manera que tan sols queda estipulat quin grup classe o curs ocupa l'espai quin dia.

La gran majoria dels centres estudiats (vint-i-quatre de trenta) separen els espais i els horaris d'esbarjo de l'alumnat per edats. Trobem estones de joc que impossibiliten el joc (i, per tant, la transmissió de continguts) entre nois i noies de diferents edats i, al mateix temps, així s'eviten agressions dels més grans cap els més petits. Com a conseqüència, s'obté una limitació de les possibilitats de relacions entre iguals a la mateixa generació.

Els entrevistats han donat tres possibles respostes a aquesta problemàtica:

- La presència explícita de projectes d'intervenció sobre el pati i directament vinculats al joc.
- Altres projectes d'intervenció explicitats però no directament vinculats al joc al pati.
- Finalment, la no-presència de projectes en el pati.

Respecte al primer punt, la presència explícita de projectes d'intervenció sobre el pati i directament vinculats al joc, de tots els centres educatius tan sols hi ha notícia de vuit centres que intervenen sobre les activitats de joc del pati: principalment es tracta d'estipular "el dia sense pilotes" o "el dia amb...".

Es posa en evidència, per tant, la poca presència de pràctiques d'intervenció educativa en el pati escolar. De les observacions es constata que, precisament durant aquests dies en què es programa una intervenció específica, les activitats en el pati, especialment les pistes esportives, es diversifiquen. Aquesta és l'única forma de fer desaparèixer el sempre present futbol per deixar aflorar altres jocs de caire actiu.

Pel que fa a la segona categoria, en què es recullen projectes d'intervenció explicitats però no directament vinculats al joc al pati, en sis centres dels trenta de la mostra apareixen altres projectes vinculats a l'activitat al pati sense relació directa amb el joc.

I, per últim, pel que fa referència a la tercera categoria, la no-presència de projectes al pati, s'han obtingut respostes del tipus: existeix consciència que cal endegar-

los ben aviat, o que s'ho han plantejat i han conclòs “que no cal regular-ho tot”, tot i que en el moment que tindran acabat de construir el pati hi ha la intenció d'introduir alguna innovació, com per exemple un “bibliopati”.

Projectes curriculars amb vinculació al pati

Hi ha diverses àrees curriculars a les quals es vincula algun tipus d'activitat realitzada al pati. Les àrees que apareixen són l'educació física, les ciències naturals, les matemàtiques, la plàstica i la música.

La totalitat dels centres anomenen l'educació física com l'àrea directament vinculada al pati, i és assenyalada sovint com l'assignatura que més limita l'ús d'altres àrees perquè acapara l'horari lectiu.

- En segon lloc, s'hi vinculen les activitats relacionades amb la natura i l'hort escolar (catorze dels trenta centres).
- En tercer lloc, es mencionen els usos puntuals, com ara les festes a l'escola i les representacions teatrals o de dansa (onze centres).
- En quart lloc apareix l'àrea de matemàtiques assenyalada com una matèria que desenvolupa activitats al pati (set centres).
- En els darrers llocs apareixen l'educació plàstica (sis centres) i la música (dos centres) com dues àrees més que usen el pati.

És possible, per tant, que l'ús del pati estigui quedant relegat a l'àrea d'educació física perquè es veu com un espai esportiu i no simplement un espai on es puguin fer tant experiments amb física com pintures a l'aire lliure, o resoldre problemes de matemàtiques, o practicar llengües estrangeres. Hi ha una forta associació de l'aprenentatge a l'espai tancat i reglat i de l'esport a l'espai obert, quan podrien estar més connectats.

Regulació de l'accés i l'ús dels elements de joc

En aquest apartat s'analitza la regulació més o menys explícita de l'accés als elements de joc i el seu ús. Les escoles disposen de material de joc i en regulen l'accés: què està permès de portar a l'escola i què no, o si el centre posa a disposició dels nois i noies elements de joc i en quines condicions.

En general, es prefereix comptar amb el material que l'escola proporciona per tal d'evitar conflictes. La majoria dels objectes oferts estan lligats a l'àrea d'educació física (set dels tretze): pilotes, cordes, xanques, etc. Aquests darrers només surten en ocasions especials. Alguns centres també tenen jocs de taula per jugar a l'exterior. Cal recordar, com ja s'ha dit abans, que l'objecte ofert amb més freqüència per les escoles són les pilotes.

Els centres també permeten que els nois i noies portin elements de joc de casa (vint dels trenta) que compleixen un seguit de normes amb arguments de foment del joc cooperatiu. Hi ha dos centres que no ofereixen elements de joc des de l'escola (centres quinze i vint-i-u) i quatre centres en els quals aquests elements de joc no es troben a l'aula sinó que depenen directament d'educació física, fet que implica una major dificultat d'accés a aquests.

Regulació de les possibilitats de joc

En aquest apartat s'analitza l'existència de normes explícites de prohibició de realització de jocs i activitats en el pati dels centres educatius. La majoria de centres (vint-i-dos dels trenta) expliciten prohibicions d'activitats als patis. És sorprenent, però, que molts centres que comencen les respostes per un "No hi ha prohibicions", a continuació ofereixen un llistat d'activitats prohibides (set dels trenta). Els jocs de lluita i les baralles en si són els més destacats com a prohibits i castigats.

Han aparegut prohibicions molt específiques, relacionades sempre amb l'ús d'elements o jocs electrònics. Els arguments esgrimits són variats: alguns fan

referència a la Llei de protecció de dades, d'altres no mencionen cap argument, i sovint la justificació prové del fet de ser jocs individuals. També apareixen arguments contradictoris, com prohibir els jocs electrònics per individuals i permetre, en canvi, llegir llibres.

Valoració de les intervencions: condicions educatives per al joc als patis

Els quatre paràmetres analitzats fins al moment porten a diferenciar:

- Els centres que fan algun tipus d'intervenció educativa sobre joc al pati.
- Les àrees curriculars que fan activitats al pati.
- La normativa d'accés als elements de joc dels nois i noies per desenvolupar activitats de joc al pati.
- La regulació de les possibilitats de joc, és a dir, l'explicitació de les prohibicions al pati.

Per a la classificació dels centres no s'ha tingut en compte la varietat i intensitat de les activitats realitzades en relació amb les àrees curriculars. D'aquesta manera es conclou que només vuit centres aconsegueixen un resultat positiu en les tres variables.

Caracterització dels patis segons la morfologia i les intervencions educatives

Combinant els dos eixos d'anàlisi, la situació física i la situació educativa dels patis escolars dels centres de la mostra, es pot veure el següent:

- Dels centres de la mostra, cinc tenen patis amb qualificació negativa pel que fa a condicions físiques i també educatives. Tots cinc són centres privats, dos d'ells de classe treballadora o baixa i tres de classe mitjana.

Taula 2.**Caracterització dels patis dels centres pel seu estat global**

Centre	Immigració	Classe Social	Titularitat	Global físic	Global educatiu
1	Sí	Treballadora	Privada		
2	Sí	Mitjana	Pública		
3	No	Mitjana	Pública		
4	No	Treballadora	Pública		
5	Sí	Alta	Pública		
6	No	Mitjana	Pública		
7	Sí	Alta	Pública		
8	Sí	Treballadora	Pública		
9	Sí	Mitjana	Pública		
10	Sí	Treballadora	Pública		
11	No	Mitjana	Pública		
12	No	Alta	Pública		
13	No	Alta	Pública		
14	No	Alta	Privada		
15	No	Alta	Privada		
16	No	Alta	Privada		
17	No	Alta	Privada		
18	Sí	Alta	Privada		
19	Sí	Alta	Privada		
20	No	Mitjana	Pública		
21	No	Mitjana	Privada		
22	No	Mitjana	Privada		
23	Sí	Mitjana	Privada		
25	No	Treballadora	Pública		
26	Sí	Treballadora	Privada		
27	No	Treballadora	Privada		
28	Sí	Treballadora	Pública		
29	No	Treballadora	Privada		
30	Sí	Treballadora	Privada		
31	Sí	Mitjana	Privada		

Nota: □ Valoració positiva, ■ Valoració neutra, ■ Valoració negativa

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació i dels resultats propis.

- Centres que hagin rebut una qualificació negativa només en algun dels dos casos n'hi ha tretze, set de privats (tres de classe baixa, una de mitjana i tres d'alta) i sis de públics (un de classe baixa, tres de mitjana i dos d'alta).
- Centres en què cap de les dues característiques sigui negativa n'hi ha dotze, tres de privats (tots tres de classe alta) i nou de públics (dos de classe baixa, cinc de classe mitjana i dos de classe alta). D'aquests n'hi ha dos, un de públic (classe mitjana) i un de privat (classe alta), que disposen de patis en condicions positives en tots dos paràmetres.
- Des de la classe social de l'alumnat, dels deu centres que atenen classes baixes o treballadores només n'hi ha dos, tots dos públics, en què cap característica és negativa, i n'hi ha també dos, tots dos privats, en què totes dues característiques ho són. En els deu de classe mitjana, tres (tots privats) tenen totes dues característiques negatives, cinc (tots públics) no en tenen cap i dos (un de públic i un de privat) en tenen una de negativa. Un dels públics les té totes dues en positiu. Pel que fa als centres de classe alta, cap no té dos negatius, la meitat (cinc dels deu) en té un (tres de privats i dos de públics) i un de privat ho té tot en positiu.

DESCRIPCIÓ DES DE LA PERSPECTIVA DE L'ALUMNAT: EL JOC AL PATI EN L'HORARI LECTIU

En aquest apartat s'analitzen diversos aspectes a partir de les percepcions de l'alumnat mitjançant el qüestionari. Aquesta eina els ha obligat a recordar la darrera estona de pati de què han gaudit, per tal d'aconseguir "refrescar" la memòria i lligar el seu pensament a un lloc i un moment concret i proper.

En aquest qüestionari se'ls preguntava per coses que pensaven i coses que feien. Val a dir que en referència a les coses que fan i que passen als patis, la informació que apareix a continuació està ampliada i contextualitzada per les observacions *in situ* que es van portar a terme.

Relacions entre l'alumnat: amb qui es juga

En un principi, com ja dèiem, es dóna la separació per edats, marcada pel mateix centre. Hi ha dinou dels trenta centres que separen l'alumnat per edats en l'hora de l'esbarjo. Així, es dificulta el joc entre infants de diferents edats, i d'aquesta manera la transmissió de continguts entre iguals. Sovint les agrupacions contemplen alumnes de dos nivells consecutius. Així, la interacció entre iguals que es dóna en altres agrupacions fora de l'àmbit de l'educació formal queda molt limitada, també en el pati.

Gairebé un 90% de nois i noies han estat amb altres alumnes del mateix curs, i només un terç d'aquests amb alumnes d'altres grups classe. D'alta banda, l'anàlisi dels resultats sobre què es fa al pati (quines activitats, distribucions per zones, grups i tipus d'activitats) mostra que hi ha una ocupació diferenciada dels espais i activitats realitzades segons el gènere.

Aprofundint en les característiques dels grups al pati, la majoria (dues terceres parts) es troba amb grups monogenèrics, de tot nois (29%) o de tot noies (30%). Ara bé, la classe social assignada als centres revela comportaments d'agrupació al pati molt diferenciats entre la classe social baixa i la mitjana per una banda i classe social alta per l'altra.

Segons l'enquesta, la meitat de l'alumnat de classe social baixa es relaciona en grups monogenèrics i l'altra meitat en grups mixtos. En canvi, entre la classe social alta aproximadament el 80% dels grups són monogenèrics i només una mica més del 20% de l'alumnat es troba amb l'altre sexe en les agrupacions al pati. Bona part d'aquest fet es dóna a les escoles privades, ja que entre les públiques de classe alta un 40% dels grups són mixtos. De les sis privades de classe alta dos grups no són mixtos, i només en una de les altres quatre hi ha un percentatge significatiu (72%) de grups mixtos. En les altres no arriba al 15%. Aquest fenomen té una importància rellevant, atès que la recerca mostra que els tipus de joc varien segons si els grups són d'iguals del mateix sexe o no (Colwell i Lindsey, 2005).

La majoria d'activitats observades entre l'alumnat s'han desenvolupat en situacions de col·laboració, negociació i distensió, excepte sis observacions de les seixanta-vuit, en què s'ha documentat cert nivell d'agressivitat. Entenem per agressivitat aquelles situacions en les quals algun o alguns dels participants de l'activitat mostren físicament o verbalment estar enfadats, dirigint algun tipus d'acció agressiva verbal o física cap a algun o alguns membres del grup de joc o presents en l'activitat realitzada.

En quatre de les observacions d'activitat en què s'han produït accions agressives, els participants eren majoria o tots nois: cartes de futbol (quatre nois), lluites (vuit nois), xutar a porteria (deu nois) i matar corrents (tretze nois - sis noies). En un parell d'activitats en què la majoria o totes són noies també s'ha documentat certa agressivitat: bàsquet (quatre noies) i joc de corda (dotze noies i dos nois). Les situacions d'agressivitat documentades són variades, i el grau d'agressivitat en les accions també. Només en una es documenta contacte físic, en els altres casos les accions documentades són escridassar i renyar els companys de joc perquè aquest ha hagut d'aturar-se. Cap d'aquestes situacions d'agressivitat no ha motivat cap intervenció del professorat, excepte una d'un cop de peu que ha continuat en una discussió a la fila mentre es pujava a l'aula, i el desordre de la discussió ha motivat la intervenció de la tutora.

Activitats desenvolupades al pati: a què es juga

També hem demanat als alumnes que qualifiquin les activitats realitzades segons si han estat més aviat quietes, mogudes o les han combinat totes dues. En general, més de la meitat de l'alumnat ha desenvolupat activitats mogudes, i només un 15% les ha classificat com més aviat quietes.

Les diferències amb referència al sexe de l'alumnat enquestat es tornen a posar de manifest segons els tipus d'activitats realitzades. Així, s'observa clarament que els nois diuen que han realitzat en un 60% activitats mogudes per contraposició al 40% de les noies que han combinat activitats mogudes i més aviat mogudes

en més ocasions que els seus companys. Quant a les activitats més aviat quietes, sobresurten les noies (un 20%), el doble que els nois.

Aparentment, aquestes diferències de gènere en el tipus d'activitats realitzades als patis són importants en l'establiment de pronòstics sobre les activitats físiques al llarg de la vida. Giuliano i Popp (2000) va poder observar que les noies que juguen de petites en grups mixtos i a jocs de nois en la vida adulta practiquen esports amb més freqüència i tenen més probabilitats de ser atletes, aplicant un qüestionari a joves atletes i joves no atletes per reconstruir les seves pràctiques de joc infantil. Els nostres resultats concorden amb els obtinguts en altres estudis en què es documenten els tipus d'activitats realitzades per l'alumnat com els de Blatchford *et al.* (2003) o Boyle *et al.* (2003).

El comportament segons els tipus d'activitats realitzades als patis entre nois i noies és similar per classe social i per titularitat dels centres. Les observacions realitzades i les respostes de l'alumnat al qüestionari conflueixen en la mateixa distribució dels patis: la pista poliesportiva, present en els patis de tots els centres educatius de la mostra, esdevé l'espai central de l'alumnat durant el temps d'esbarjo (33%).

En segon lloc, assenyalen un racó (29%), i en tercer lloc, que s'han mogut per tot el pati (27%). Considerant el sexe de l'alumnat, la majoria relativa de nois s'ubica a la pista, després assenjala tot el pati i, en tercer lloc s'ubica en un racó. Aquest darrer espai, el racó, és significativament el més important per a les noies, en segon lloc es mouen per tot el pati i en tercer lloc s'ubiquen a la pista. Altres espais apareixen amb percentatges molt baixos, sobretot mencionats per les noies: el banc, a prop de la porta i a la font.

Les respostes referides al racó assenyalen un espai que no és central sinó marginal en els patis escolars. Aquests nois i noies s'ubiquen en espais que es troben allunyats de les portes d'entrada i sortida, ni a prop de la font, ni a la pista poliesportiva. En aquests espais els nois i noies diuen que han realitzat activitats més aviat quietes en més de la meitat dels casos. La separació per sexes al pati

i la manca de visibilitat de les activitats diferents al futbol, majoritàries en les noies, és evident.

Com s'ha apuntat anteriorment, altres estudis sobre patis conclouen que les diferències de gènere són les més importants, per davant de les socials, ètniques o culturals, en relació amb les activitats desenvolupades als patis escolars (Blatchford *et al.*, 2003). Els resultats obtinguts en aquest estudi ho recolzen, i es constata que es produeix una manca de visibilitat de les activitats de les noies als patis, perquè queden recloses als marges; mentre que els espais centrals de joc queden ocupats per la pista de joc i el futbol, activitat majoritàriament realitzada per nois. Quan la pilota desapareix les activitats canvien, es diversifiquen, igual que els tipus de relacions que s'estableixen entre l'alumnat, ja que apareixen més grups mixtos.

Aquesta manca de visibilitat encara és més extrema quan es documenten alguns grups formats per noies d'origen estranger que queden també segregades de la resta de companyes, mentre que els nois d'origen estranger s'incorporen més sovint a les activitats del grup de nois a través del futbol.

Normalment, les diferències de gènere són altre cop les més acusades quant a les activitats realitzades. Les noies realitzen activitats de córrer; en segon lloc, fan jocs actius i, en tercer lloc, es dediquen a parlar i caminar. Els nois, en canvi, situen els esports reglats al primer lloc (sobretot el futbol), a força distància mencionen córrer i variants, per passar a percentatges molt baixos distribuïts en altres tipus d'activitats.

Aquests resultats coincideixen perfectament amb els d'altres estudis, com el de Swain (2000), en què s'estableix que “el futbol actua com a model per als nois, i usen el joc com a via de construcció, negociació, i representació de la seva masculinitat”, i que “la masculinitat hegemònica (és) reflectida a través d'aquesta pràctica esportiva”. En el cas que aquest autor va estudiar, es va mostrar que “hi ha algunes noies que, tot i voler jugar a futbol, els seus intents de desafiament de la dominació hegemònica dels nois va resultar infructuosa” (Swain, 2000: 95 i 108).

En aquest mateix sentit, sobre les observacions d'activitats de pati, hem de dir que de les seixanta-vuit observacions documentades, trenta-vuit són desenvolupades per grups amb presència exclusivament de nois (vint-i-quatre) o de noies (catorze). Malgrat que de les activitats en què participen nois i noies hi ha nombrosos exemples on un dels dos sexes representa una minoria en el grup, això vol dir que hi ha agrupacions on només és una persona la representant de l'altre sexe (cinc agrupacions en què hi ha un sol noi i cinc més en què hi ha una única noia).

- Les activitats documentades en què només participen nois són: futbol o xutar a la porteria (set centres i amb gran nombre de participants), circuit de cotxes, baldufa, lluites, volar avions (en grups més petits, uns vuit o deu), i a bales, cartes, (joc d'estratègia i futbol), i xerrar (en parelles o grups de quatre).
- Les activitats documentades en què només participen noies són: a agafar, saltar a corda, escoltar música, animadores, jugar a cromos i a fet i amagar; com les activitats desenvolupades per grups més grans (entre sis i vuit noies), a gomes, coreografies, tombarelles, bàsquet, cartes, xerrar, pica paret, al pi, pesta alta, a amagar i frontó en grups més petits (tres a sis noies). Només tenim documentada una activitat duta a terme per dues noies i és relacionada amb la gimnàstica.
- Entre les activitats desenvolupades per grups mixtos més nombrosos (de vuit a trenta individus) destaquen el futbol, bola de foc, matar, a corda, a fet i amagar, a agafar, *pitxi*, pi i canviar cromos. Els grups mixtos menys nombrosos (entre cinc i vuit individus) juguen a arrencar cebes, xarranca, bàsquet, *steps* amb neumàtics, bales, pilota de goma petita, a agafar i cordes, natació a la sorra i canviar cromos.

Tornem a confirmar que les activitats desenvolupades per grups exclusivament formats per noies i per grups mixtos són més variades que les desenvolupades per grups només de nois. Els grups mixtos tenen un nombre més gran d'individus que els monogenèrics, que són en canvi més freqüents. Per classe social, els

comportaments són molt similars, tot i que la classe alta presenta menys activitats de córrer i la mitjana molts menys jocs actius.

La classe alta presenta també una presència més elevada de jocs d'apostes i d'intercanvi i menor influència de jocs o activitats que imiten programes de televisió. El mateix passa amb l'assaig de festivals i cançons, que també apareix més a la classe social baixa i mitjana, per la influència dels mitjans de comunicació (cinema, DVD, televisió), amb pel·lícules com *High School Musical* i altres programes televisius de gran acceptació entre els menors.

Davant la pregunta de quines coses els agradaria fer i no poden i per què, responen el següent: gairebé la meitat voldria fer altres activitats. Els agradaria jugar amb jocs electrònics, en percentatges similars per ambdós sexes; a moltes noies els agradaria enfilem-se a xarxes, arbres i grades; i a molts nois els agradaria jugar més a esports reglats. Aquesta darrera informació remet a les distribucions i organitzacions temporals que es fan en molts centres sobre l'ús de les pistes.

A una tercera part ja els està bé el que fan i sense massa diferències per sexes. Un 10% dels nois i noies que voldrien fer altres activitats assenyalen que els motius pels quals no les fan són que són perilloses i/o estan prohibides. Cal fer esment que els nois responen amb més freqüència que les noies que els agradaria jugar amb pilotes de cuir i a *pressing catch*.

Valoració de l'estat del pati

En l'anàlisi realitzada tenint en compte la variable gènere apareix la informació següent: els nois es decanten en primer lloc per la pista poliesportiva com allò que més agrada, després assenyalen alguna activitat, en la majoria dels casos jocs, i en tercer lloc responen que tot el pati en general. Les noies, en canvi, responen que els agrada tot el pati en general en el primer lloc, repartint les següents respostes en percentatges molt similars: les coses que més els agraden del pati

a elles són espais com el porxo, grades, escales, el gronxador o la barra, la pista i, és clar, els amics i amigues.

Les respostes de nois i noies sobre el que més els agrada del pati es relacionen directament amb com han ocupat els espais del mateix. Les noies assenyalen que han estat en altres elements fixos del pati a més de la pista, que ja sabem que és la més ocupada pels nois. Sembla que la visió de les noies del pati, en general, va més enllà de la pista, afirmació que queda plenament recolzada per les observacions realitzades. La pista poliesportiva ocupa un espai central d'activitat en el pati focalitzada en el futbol, activitat majoritàriament realitzada per nois.

No hi ha diferències en la preferència per la pista segons titularitat del centre, és un altre cop la primera resposta assenyalada per l'alumnat dels dos tipus de centres. Aparentment, a l'alumnat de centres públics li agrada més tot el pati en general que al dels centres privats.

Les dades mostren que la pista és més valorada per l'alumnat de centres de classe treballadora que pels de classe alta.

Percepció de les possibilitats de canvi en el pati

Malgrat no reconèixer els processos necessaris a endegar i l'enorme adaptació demostrada als espais de què disposen arran de l'anàlisi de les activitats realitzades als patis, es va demanar a l'alumnat quines coses no els agradaven o voldrien canviar.

La resposta va ser majoritàriament de satisfacció tant per nois com per noies: ja els està bé com està el pati del centre. Hi ha diferència per sexe en les respostes que suggereixen posar més elements de joc o noves infraestructures en els patis de joc: les noies demanen la incorporació de més elements de joc que els nois (amb deu punts de diferència). Les noies volen incorporar elements de joc com

gronxadors, aparells, estructures i llits elàstics. Per altra banda, els nois demanen la incorporació de noves infraestructures més que les noies (amb set punts de diferència). Els nois volen incorporar en els patis de joc elements com piscines, pista de gel i pistes d'*skate*. Es denota una correlació clara entre les respostes de l'alumnat sobre quines coses no els agraden dels seus patis i les demandes de canvi que fan amb les dues tipologies de patis de centres, agrupades entre patis amb qualificació negativa i neutra per una banda, i positiva per una altra.

En general, la resposta majoritària és la de proposar canvis en els patis: es proposa la incorporació de nous elements i infraestructures de joc. Així, en els patis que havien obtingut qualificacions neutres i negatives s'observa una major presència de suggeriments de canvis que en els centres amb valoració positiva. Passa a la inversa si la resposta és que ja els està bé el pati com està i que no volen canviar res: l'alumnat que diu que vol passar més estona al pati acostuma a gaudir dels patis en millors condicions.

Es reiteren les demandes de gronxadors, tobogans i estructures també en els patis que més diversitat ofereixen. Amb tot, l'alumnat que està en patis en millors condicions expressa, en primer lloc, que ja està satisfet amb el pati que té, mentre que els que estan en patis en pitjors condicions fan aquesta afirmació en tercer lloc, per darrere d'expressar el seu desig de canvis en la infraestructura i en elements de joc.

Proposen fer canvis per millorar, que consisteixen a demanar, per exemple, més estona de pati; es queixen de les porteries i les pilotades; i esmenten, finalment, que caldria treure reixes, entre altres propostes. La meitat dels nois i noies, en conjunt, proposen fer canvis.

L'alumnat de classes treballadores fa més propostes de canvi per millorar els patis que l'alumnat de classes socials altes, a la inversa del que passa quan manifesten el seu grau de satisfacció i que no canviarien res dels patis o en la demanda de més estona de pati, tot i que les diferències entre els extrems no sobrepassen mai els deu punts.

Percepció de la utilitat de l'esbarjo

Ens hem interessat pels discursos que l'alumnat reproduïx sobre l'esbarjo, sobre quin és el seu objectiu i perquè serveix, i en aquest apartat fem un repàs a les informacions obtingudes a partir de les seves respostes al qüestionari. La pregunta per a què serveix l'estona de pati permetia respostes obertes i múltiples, amb la següent agrupació de categories:

L'estona de pati serveix per: (*resposta múltiple*)

1. Divertir-se, jugar i passar-ho bé (74%)
2. Per descansar i tranquil·litzar-se (41%)
3. Per esmorzar (19%)
4. Per xerrar (7%)

La coincidència entre els discursos del professorat i dels membres dels equips directius dels centres i els de l'alumnat en relació amb la conceptualització de l'estona d'esbarjo, com ja hem vist en apartats precedents de l'informe, és molt gran. El 85% dels alumnes creuen que es poden aprendre coses jugant, un 37% assenyalen els continguts lligats a l'activitat (regles de joc, esports, exercici, activitat), i el mateix percentatge es decanta per assenyalar els valors positius de les activitats realitzades als patis, com per exemple la convivència, la companyonia, compartir, estimar, fer amics, jugar en equip, no barallar-se, ser solidari, etc.

Hi ha una clara influència dels discursos dels adults sobre els discursos dels nois i noies de nou anys, segurament a causa del treball continuat en les assemblees i tutories de classe, tot i que sovint els temes relacionats amb el pati es refereixen a resoldre els conflictes sorgits entre alumnes. Segurament per aquest motiu, la idea de canvi o de les possibilitats de canvi percebudes pels nois i noies és molt baixa: només un 24% de l'alumnat afirma que pot fer canvis al pati de l'escola, i d'aquest, només un 5% assenyalen que caldria parlar amb la direcció de l'escola.

Les vies de participació de l'alumnat a l'escola no estan gens clares per als nois i noies de quart de primària, i tampoc tenen consciència de la capacitat de transformació de l'espai de pati escolar. No hi ha diferències significatives en les valoracions de la utilitat de l'esbarjo a l'escola entre nois i noies: ells sobresurten en assenyalar el component lúdic i elles en el de descansar, tranquil·litzar-se i esmorzar.

Les respostes de nois i noies per classe social i titularitat dels centres educatius són similars, amb diferències poc importants: els nois i noies de classe social alta manifesten més sovint que els nois i noies de classe social mitjana i baixa que l'esbarjo serveix per descansar i tranquil·litzar-se. En el següent apartat tractarem d'establir alguna relació amb la percepció del professorat i aquest tipus de discurs de l'alumnat.

Percepció i rol del professorat al pati

Ens hem interessat per conèixer quina és la percepció que té l'alumnat sobre el professorat al pati, ja que són els agents que es troben als patis dels centres educatius i s'erigeixen com a responsables del que hi passa. Hem demanat a l'alumnat que expliqui què fan els i les mestres al pati, i hem agrupat les respostes obtingudes en les categories mostrades a continuació:

1. Vigilar, mirar i observar (72.6%)
2. Parlar, asseure's i xerrar (21.5%)
3. Esmorzar i prendre cafè (17.3%)
4. Castigar i renyar (9.6%)
5. Ajudar i posar pau (5%)

Hem separat les respostes en aquestes dues darreres categories per intentar copsar el component més punitiu o menys neutre en l'apreciació del comportament del professorat al pati.

Si bé la resposta majoritària de l'alumnat ha estat assenyalar que el professorat vigila, mira i observa el que succeeix al pati, més d'una tercera part de l'alumnat respon que el professorat es limita a actituds més passives com asseure's, xerrar i esmorzar. Una proporció menor d'alumnes atribueix actituds amb connotacions actives, en positiu o en negatiu, al paper desenvolupat pel professorat al pati: ajudar i posar pau, per una banda, i castigar i renyar, per l'altra, que són menys mencionades que altres possibilitats.

És important destacar que, a partir de les respostes de l'alumnat, s'estableix una relació directa entre classe social, titularitat i mida dels centres educatius i nombre de professorat que vigila els patis, que també es reforça per les observacions realitzades. Els centres privats de tres o més línies són els que més professorat tenen al pati (de tres a dotze), i a continuació se situen els centres privats d'una o dues línies (de dos a onze). En el cas dels centres públics, els centres de dues línies tenen entre un i quatre mestres als patis, i en els petits s'han arribat a observar esbarjos sense presència de mestres.

La mitjana de professorat observat als patis és el doble als centres de classe alta (sis) que als de classe mitjana i baixa (tres). De les valoracions fetes pels nois i noies d'aquests centres es desprèn que on hi ha més presència de professorat als patis es percep que la seva actitud és més activa, però també lleugerament més punitiva, que als centres on hi ha una menor presència de professorat al pati.

Aquestes percepcions de l'alumnat que entén que el rol principal del professorat al pati és vigilar coincideixen amb els discursos dels equips directius: el pati és percebut com un espai de conflicte potencial des dels diferents punts de vista, per si mateix i pel tipus d'activitats que s'hi fan.

El pati també és concebut com un espai de conflicte pels accidents que s'hi produeixen i per la mateixa configuració de l'espai. Cinc centres destaquen espais de conflicte en el seu pati pel tipus de materials emprats en la seva construcció i les conseqüències sobre possibles ferides en l'alumnat. El conflicte en els discursos dels equips directius s'associa a l'evidència de sang com a fruit de caigudes o

ferides, així com al conflicte físic obert, explícit i evident. Els llocs conflictius són, segons el professorat, aquells que queden arraconats, els que no són planers, els que s'han de vigilar, i són entesos com a potencialment perillosos, encara que recerques internacionals ho desmenteixen, com es veurà més endavant.

En el mateix sentit, quan hem demanat a l'alumnat si els agradaria que el professorat fes alguna altra cosa, a la majoria de nois i noies (54%) ja li està bé el que fa, mentre que un 44% preferiria que fes altres coses. Els hem demanat que responguessin quines coses preferirien que fessin i les respostes han estat molt variades: de l'alumnat que respon que voldria que el professorat fes una altra cosa, un 50% voldria que jugués més, un 26% que no es dedicués a vigilar, ni renyar, i un 4% demana tot just el contrari, però sense mencionar les sancions. Els nois demanen més que les noies que el professorat deixi de renyar i castigar, mentre que les noies demanen més que els nois que el professorat jugui més.

En aquest sentit, els resultats altra vegada confirmen tendències assenyalades en estudis anteriors pel que fa a la demanda de més joc compartit amb adults, tant pares com professorat. Aquest joc compartit resulta beneficiós per a nois i noies i també permet l'adquisició d'habilitats i actituds com aprendre a enfrontar-se i resoldre problemes (Meyerhoff, 2001).

SÍNTESI DE L'OBSERVACIÓ

Tipologia de patis escolars: espais, elements i intervencions

L'estat dels espais: les condicions físiques per al joc al pati

- La característica que considerem més important és la d'oferir varietat d'espais: observem l'oferta d'espais durs i tous, pistes esportives i patis de sauló o bosc. Nou centres dels trenta tan sols ofereixen un espai de superfície dura, generalment una pista de ciment.

- La majoria dels centres educatius de la mostra no disposen d'elements propis de joc en els seus patis: en general, els patis es limiten a oferir cistelles de bàsquet i porteries de futbol, que sovint tampoc no estan en situació òptima.
- Sempre que trobem elements de joc ho fem en centres en què hi ha diversitat d'espais en el pati, així els elements de joc s'ubiquen en les parts “toves” dels patis, habitualment sobre el terra de sauló.
- La majoria de centres no aprofiten les superfícies dures per pintar jocs al terra i enriquir l'oferta lúdica. Val a dir que, quan ho fan, sovint l'estat d'aquestes pintures deixa molt a desitjar. Així mateix, l'ús d'aquests jocs és molt escàs o tendeix a ser nul durant l'esbarjo.

Les intervencions: les condicions educatives per al joc als patis

- No hi ha grans diferències en els discursos associats al pati i què significa dins dels projectes educatius dels centres escolars de la mostra, malgrat la seva diversitat. No hem trobat diferències en els discursos associats als patis per part dels equips directius dels centres educatius per titularitat, mida o classe social de la població atesa.
- La pista poliesportiva esdevé l'espai central en la majoria de patis i és sobre la que més intervencions educatives es fan. Principalment, es tracta d'ordenar l'ocupació *natural* que es regeix pels factors d'edat i sexe: els més grans i nois hi tenen preferència. Les intervencions dels equips docents se centren a establir un ordre per raó d'edat.
- Dinou dels trenta centres separen l'alumnat per edats, bé per espais, bé per horaris. Aquesta organització dificulta el joc entre infants de diferents edats, i d'aquesta manera la transmissió de continguts entre iguals. Sovint les agrupacions contempen, com a màxim, alumnes de dos nivells consecutius.
- De tots els centres educatius tan sols tenim notícia de tres centres que intervenen en algun altre sentit sobre les activitats de joc del pati: es tracta d'estipular “el dia sense pilotes” o “el dia amb...”. De les observacions realitzades, constatem que aquests dies les activitats sobre el pati, i principalment sobre les pistes esportives, es diversifiquen.

- La totalitat dels centres esmenten l'educació física com l'àrea directament vinculada al pati, i és assenyalada sovint com l'activitat que més limita l'ús d'altres àrees, perquè acapara l'horari lectiu.
- La regulació de l'accés i l'ús dels elements de joc a les escoles és divers. En general, es prefereix comptar amb el material que l'escola proporciona per tal d'evitar conflictes. La majoria dels objectes oferts estan lligats a l'àrea d'educació física: pilotes, cordes, xanques, etc. Alguns centres també tenen jocs de taula per jugar a l'exterior. Cal assenyalar que l'objecte ofert amb més freqüència per les escoles són les pilotes de futbol.
- Els objectes portats de casa queden exempts de la responsabilitat de l'escola i, segons els discursos recollits, han d'acomplir un seguit de criteris: han de fomentar el joc cooperatiu, la comunicació i fugir de l'individualisme i el materialisme. Es prohibeixen, en la gran majoria de centres, els jocs electrònics i es permeten els petits, com per exemple cromos, bales, io-ios...
- La majoria de centres expliciten prohibicions d'activitats als patis: els jocs de lluita i les baralles en si són els primers destacats com a prohibits i castigats. Hi ha prohibicions molt específiques, relacionades sempre amb l'ús d'elements o jocs.

Els patis dels centres pel seu estat global: estat físic i estat educatiu

- Combinant els dos eixos d'anàlisi, la situació física i la situació educativa dels patis escolars dels centres de la mostra, per acumulació de valoracions obtenim que, dels centres de la mostra, cinc tenen patis amb qualificacions negatives tant pel que fa a condicions físiques com pel que fa a condicions educatives. Tots cinc són centres privats, dos d'ells de classe baixa i tres de classe mitjana. Tan sols hi ha dos centres, un de públic (classe mitjana) i un de privat (classe alta), que disposen de patis en condicions positives en totes dues característiques. De la resta de centres, tretze tenen patis amb qualificacions negatives en algun dels dos aspectes (set de privats per sis de públics) i deu no tenen cap aspecte negatiu (dos de privats i vuit de públics).

- Hi ha una correlació inversa entre els resultats de la valoració de l'estat del pati pel que fa al seu estat físic i pel que fa a la satisfacció expressada per l'alumnat.
 - L'alumnat amb patis en estat positiu formula una demanda de canvi menor i es mostra més satisfet, en general, i demana més estona de pati.
 - L'alumnat amb patis en estat negatiu formula una demanda de canvi major (sobretot dels elements físics i d'infraestructures) i es mostra menys satisfet (expressa més queixes, en especial per les pilotades i les porteries), i decreix la demanda de tenir més temps de pati.
 - En relació amb el gènere, tant les noies com els nois valoren de manera molt semblant els seus patis.

El pati des de la perspectiva de l'alumnat

Què en pensen

- Les respostes de nois i noies sobre el que més els agrada del pati es relacionen directament amb com han ocupat els espais del pati. Davant la pregunta de quines coses els agradaria fer i no poden i per què, responen el següent: gairebé la meitat voldria fer altres activitats. A moltes noies els agradaria enfilarse a xarxes, arbres i grades, i a molts nois els agradaria jugar més a esports reglats.
- Valoració de l'estat del pati. Els nois es decanten en primer lloc per assenyalar la pista poliesportiva com la que més agrada, després assenyalen alguna activitat, en la majoria dels casos jocs, i en tercer lloc responen que tot el pati en general. Les noies, en canvi, responen que els agrada tot el pati: espais com el porxo, grades, escales, el gronxador o la barra, la pista i els amics i amigues són les següents coses que més els agraden del pati. En general, les noies demanen la incorporació de més elements de joc que els nois, com per exemple gronxadors, aparells, estructures i llits elàstics. Per altra banda, els nois demanen la incorporació de noves infraestructures

més que les noies, com per exemple piscines, pista de gel i pistes d'*skate*. La meitat dels nois i noies, en conjunt, proposen fer canvis.

- Percepció de la utilitat de l'esbarjo. La coincidència entre els discursos del professorat i dels membres dels equips directius dels centres i els de l'alumnat en relació amb la conceptualització de l'estona d'esbarjo, com ja hem vist en apartats precedents de l'informe, és molt gran. El 85% dels alumnes creuen que es poden aprendre coses jugant. Hi ha una clara influència dels discursos dels adults sobre els discursos dels nois i noies de nou anys: sens dubte, els infants saben el que ens agrada escoltar als grans. Segurament per aquest motiu, la idea de canvi o de les possibilitats de canvi percebudes pels nois i noies és molt baixa.
- Què fan els mestres al pati i què voldrien els infants que fessin. De l'alumnat que respon que voldria que el professorat fes una altra cosa, un 50% voldria que juguessin més, un 26% que no es dediquessin a vigilar ni renyar. Els nois demanen més que les noies que el professorat deixi de renyar i castigar, mentre que les noies demanen més que els nois que el professorat jugui més. En aquest sentit, els resultats altra vegada confirmen tendències assenyalades en estudis anteriors pel que fa a la demanda de més joc compartit amb adults, tant pares com professorat (Meyerhoff, 2001). Així doncs, el joc compartit entre adults i infants afavoreix l'enriquiment del joc infantil i també l'enfortiment de la comunicació i els vincles.
- Més d'una tercera part de l'alumnat respon que el professorat es limita a actituds més passives com asseure's, xerrar i esmorzar. Una proporció menor d'alumnes atribueix actituds amb connotacions actives, en positiu o en negatiu, al paper desenvolupat pel professorat al pati: ajudar i posar pau, per una banda, i castigar i renyar, per l'altra. Aquestes percepcions de l'alumnat que entén que el rol principal del professorat al pati és vigilar coincideix amb els discursos dels equips directius: el pati és percebut com un espai de conflicte potencial des dels diferents punts de vista, per si mateix i pel tipus d'activitats que s'hi fan.
- És important destacar que, a partir de les respostes de l'alumnat, s'estableix una relació directa entre classe social, titularitat i grandària dels centres educatius i quantitat de professorat que vigila els patis, que també es

reforça per les observacions realitzades. Els centres privats de tres o més línies són els que més professorat tenen al pati, a continuació se situen els centres privats d'una o dues línies. En el cas dels centres públics, els centres de dues línies tenen entre un i quatre mestres als patis, i en els petits s'han arribat a observar esbarjos sense presència de mestres.

- La mitjana de professorat observada als patis és el doble als centres de classe alta (sis) que als de classe mitjana i baixa (tres). De les valoracions fetes pels nois i noies d'aquests centres es desprèn que on hi ha més presència de professorat als patis es percep que la seva actitud és més activa, però també lleugerament més punitiva.
- El pati també és concebut com un espai de conflicte pels accidents que s'hi produeixen i per la mateixa configuració de l'espai.

Com i amb qui es juga

- Les diferències de gènere són les més significatives en relació amb els tipus d'activitats realitzades als patis. Les noies realitzen activitats de córrer, en segon lloc fan jocs actius, i en tercer lloc es dediquen a parlar i caminar. Els nois, en canvi, situen els esports reglats al primer lloc (sobretot futbol), a força distància mencionen córrer i variants, per passar a percentatges molt baixos distribuïts en altres tipus d'activitats.
- D'alta banda, l'anàlisi dels resultats sobre què es fa al pati mostra una ocupació diferenciada dels espais i activitats realitzades segons el gènere. El sexe de l'alumnat enquestat torna a destacar diferències en els tipus d'activitats realitzades. Així, s'observa clarament que els nois diuen que han realitzat en un 60% activitats mogudes per contraposició al 40% de les noies, les quals han combinat activitats mogudes i més aviat mogudes en més ocasions que els seus companys.
- Quant a les activitats més aviat quietes, sobresurten les noies (un 20%), el doble que els nois de nou anys. Aparentment, aquestes diferències de gènere en el tipus d'activitats realitzades als patis són importants per establir pronòstics sobre les activitats físiques al llarg de la vida. Giuliano i Popp (2000) va poder observar que les noies que juguen de petites en grups mix-

tos i a jocs de nois practiquen esports amb més freqüència en la vida adulta i tenen més probabilitats de ser atletes. Les diferències de gènere són les més importants, per davant de les socials, ètniques o culturals, en relació amb les activitats desenvolupades als patis escolars (Blatchford *et al.* (2003).

- De les seixanta observacions documentades, trenta-vuit són desenvolupades per grups amb presència exclusivament de nois (24) o de noies (14). Tanmateix, en les trenta observacions de grups mixtos restants, la presència d'un dels dos sexes és sovint majoritària i la de l'altre sexe queda reduïda a una sola persona. Així, constatem que el concepte de mixt queda certament empobrit.
- Les activitats documentades on només participen nois són: futbol o xutar a la porteria (grans grups), circuit de cotxes, baldufa, lluites, volar avions (en grups més petits), a bales, cartes (joc d'estratègia i futbol) i xerrar (en parelles o grups de quatre).
- Les activitats documentades en què només participen noies són: a agafar, saltar a corda, escoltar música, animadores, jugar a cromos i a fet i amagar, com les activitats desenvolupades per grups més grans (entre sis i vuit noies), a gomes, coreografies, tombarelles, bàsquet, cartes, xerrar, pica paret, al pi, pesta alta, a amagar i frontó en grups més petits (tres a sis noies). Només tenim documentada una activitat duta a terme per dues noies i està relacionada amb la gimnàstica.
- Entre les activitats desenvolupades per grups mixtos més nombrosos (de vuit a trenta individus) destaquen el futbol, bola de foc, matar, a corda, a fet i amagar, a agafar, *pitxi*, pi i canviar cromos. Els grups mixtos menys nombrosos (entre cinc i vuit individus) juguen a arrencar cebes, xarranca, bàsquet, *steps* amb neumàtics, bales, pilota de goma petita, a agafar i cordes, natació a la sorra i canviar cromos.
- Els resultats confirmen que les activitats desenvolupades per grups exclusivament formats per noies i per grups mixtos són més variades que les desenvolupades per grups només de nois. Els grups mixtos tenen un nombre més gran d'individus que els monogenèrics, que són en canvi més freqüents. Aprofundint en les característiques dels grups al pati, la majoria (dues terceres parts) són grups monogenèrics, de tot nois (29%) o de tot

noies (30%). Ara bé, la classe social dels alumnes dels centres revela comportaments d'agrupació al pati molt diferenciats entre classe social baixa i mitjana per una banda, i classe social alta per l'altra. La meitat de l'alumnat de classe social baixa es relaciona en grups monogenèrics i l'altra meitat en grups mixtos. En canvi, entre la classe social alta aproximadament el 80% dels grups són grups monogenèrics, i només una mica més del 20% són mixtos. Aquest fenomen té una importància destacada, atès que la recerca mostra que els tipus de joc varien segons si els grups són d'iguals del mateix sexe o no (Colwell i Lindsey, 2005).

- Quan la pilota desapareix, les activitats canvien, es diversifiquen, igual que els tipus de relacions que s'estableixen. L'omnipresent joc del futbol fa invisibles la resta d'activitats, majoritàriament realitzades per noies. Es constata que es produeix una manca de visibilitat de les activitats de les noies als patis, perquè queden recloses als marges, mentre que els espais centrals de joc queden ocupats per la pista de joc i el futbol, activitat majoritàriament realitzada per nois. Aquesta manca de visibilitat encara és més extrema quan es donen alguns grups formats per noies d'origen estranger que queden també segregades de la resta de companyes, mentre que els nois d'origen estranger s'incorporen a les activitats del grup de nois més sovint a través del futbol.
- La pista poliesportiva, present en els patis de tots els centres educatius de la mostra, esdevé l'espai central de l'alumnat durant el temps d'esbarjo (33%). Considerant el sexe de l'alumnat, la majoria relativa de nois s'ubiquen a la pista, després assenyalen tot el pati i, en tercer lloc, s'ubiquen en un racó. Aquest darrer espai, el racó, és significativament el més important per a les noies, que en segon lloc es mouen per tot el pati i en tercer lloc s'ubiquen a la pista.
- Per classe social, els comportaments són molt similars, tot i que la classe alta practica més esports reglats que les altres classes socials, que practiquen més activitats de córrer que aquests. Tenen una presència superior de jocs d'apostes i d'intercanvi, i menor influència de jocs o activitats que imiten programes de televisió. El mateix passa amb l'assaig de festivals i cançons, que també apareixen més a la classe social baixa i mitjana.

Agressivitat *versus* col·laboració. La majoria d'activitats observades entre l'alumnat s'han desenvolupat en situacions de col·laboració, negociació i distensió, excepte sis observacions de les seixanta-vuit, en les quals s'ha documentat un cert nivell d'agressivitat. Entenem per agressivitat aquelles situacions en què algun o alguns dels participants de l'activitat mostren físicament o verbalment estar enfadats, dirigint algun tipus d'acció agressiva verbal o física cap a algun o alguns membres del grup de joc o presents en l'activitat realitzada. El conflicte en els discursos dels equips directius s'associa a l'evidència de sang com a fruit de caigudes o ferides, així com al conflicte físic obert, explícit i evident. Els llocs conflictius són, segons el professorat, aquells que queden arraconats, els que no són planers, els que s'han de vigilar, i són entesos com a potencialment perillosos, encara que recerques internacionals ho desmenteixen. Cap d'aquestes situacions d'agressivitat no ha motivat cap intervenció del professorat.

4 Cerca d'experiències significatives

OBJECTIUS, FONTS I FOCALITZACIÓ DE LA CERCA

Quan a IPA ens plantegem aquest projecte, se'ns fa indispensable endinsar-nos en experiències significatives, ja sigui pel seu paral·lelisme total o parcial amb el projecte que ens ocupa o bé perquè hi ha algun punt de connexió prou rellevant.

Es tracta de resumir i sintetitzar les reflexions, criteris i conclusions a les quals hagin pogut arribar en altres situacions o territoris. D'aquesta manera, es poden visualitzar possibles aplicacions a la nostra realitat, que és una manera excel·lent d'enriquir les propostes d'intervenció i metodologies, alhora que s'amplia la perspectiva, i es configura així una visió més global.

Fons d'informació

La recerca d'informació s'ha fet a través de diverses fonts; les més destacades són les següents:

- Investigacions i recerques portades a terme per universitats, institucions i organitzacions.

- Entrevistes i coneixement de projectes facilitats per especialistes de l'educació directament connectats amb la realitat educativa d'altres països o amb experiències relacionades amb el joc en l'entorn escolar.
- Fonts bibliogràfiques i publicacions especialitzades en el disseny, i concretament el nou disseny, d'espais per a la infància.
 - CABANELLAS, I. i ESLAVA, C. *Territorios de la infancia*. Barcelona: Editorial Graó, 2005.
 - ROJALS, M. *Nuevo diseño de parques infantiles*. Barcelona: Editorial Structure, 2004.
- Recerca mitjançant la xarxa de contactes i membres d'IPA WORLD, així com a través dels fòrums i webs especialitzats d'internet.

D'aquestes fonts d'informació, volem mostrar a continuació un breu resum dels països, institucions, persones i projectes que han estat més rellevants.

Focalització de la cerca

Al llarg de l'estudi s'han visitat més d'una seixantena de projectes (incloent institucions i persones). La informació recollida s'ha estructurat tenint en compte tres aspectes clau o focus d'interès pel projecte:

- L'experiència educativa amb el pati com a escenari d'intervenció.
- La transformació del pati com a eina per a la millora de la tasca educativa.
- La utilització d'elements i materials específicament dissenyats per al desenvolupament de jocs i activitats lúdiques en entorns exteriors d'aprenentatge.

Totes aquestes mirades han tingut un denominador comú: el joc. Aquest contingut ha estat la principal variable a contemplar en cadascuna de les experiències analitzades.

També s'ha valorat especialment la presència de dades i informacions que contemplin la participació de la comunitat educativa en el desenvolupament de l'experiència.

Tot seguit es detallen els diferents aspectes contemplats sota cadascun dels focus d'interès.

Focus 1: Experiències educatives amb el pati com a escenari d'intervenció

Des d'aquesta perspectiva, s'han tingut en compte diferents experiències que es desenvolupaven en el pati escolar i que compten amb el joc (o una dinàmica lúdica) com a metodologia d'intervenció.

Com a punts clau d'aquestes experiències (en molt casos denominadors comuns) es desprenen les idees força següents:

- El pati permet traslladar als alumnes la idea d'espai comunitari de i per a tothom. Una de les idees més comunes sobre això és que el pati té la capacitat de simular en unes condicions excepcionals les característiques d'una comunitat. Un espai comú que no és de ningú, però que és de tots. Aquest fet facilita posar en marxa processos de coresponsabilització i participació.
- Les accions estan molt vinculades a l'educació en valors: ecologia, gènere, convivència, responsabilitat, valoració positiva de la diversitat...

PATIOS SOSTENIBLES: www.gijon.es	
Dades generals	Un projecte liderat pel Departament de Medi Ambient de l'Ajuntament de Gijón, que pretén fer una intervenció integral en els patis i espais lliures de les escoles amb uns criteris centrats sobretot en la sostenibilitat.
Objectiu	Crear o millorar els patis i espais lliures de les escoles convertint-los en sostenibles i fomentant l'educació mediambiental i l'educació en valors.
Idees força	El pati escolar com a espai variat. Respecte vers l'entorn. Aquests espais són zones amb una potencialitat educadora important i la forma en què estiguin condicionades i la importància que se'ls doni influirà en l'educació que es transmet.

JOCS DE PATI: www.ceipcamilojosecela.com	
Dades generals	Al CEIP Camilo José Cela de Palma de Mallorca duen a terme un projecte educatiu de jocs de pati, per establir unes estratègies d'intervenció basada en una actuació conjunta de tots els agents escolars i centrada sobretot en la consideració del pati com un espai educatiu més dins de l'escola.
Objectiu	Establir una organització i una planificació durant l'estona de pati per transmetre uns valors concrets de convivència, cooperació, respecte, tolerància, etc.
Idees força	Temps de pati com a espai i temps educatiu. Resolució de conflictes i problemàtiques que es puguin donar entre els alumnes durant l'estona de pati. Divisió d'espais per jocs i interessos dels participants. Intervenció de tots els agents educatius.

TRANSFORMIANO I CORTILLI SCOLASTICI: La Città Possibile	
Dades generals	Programa impulsat per l'Ajuntament de Fossano (Itàlia). El programa dóna suport a la transformació del pati escolar en un entorn més amable i sensible als infants de totes les edats i interessos del centre. En el desenvolupament del projecte és necessària la implicació i intervenció de tota la comunitat educativa.
Data	2008
Font d'informació	Ajuntament di Fossano.
Objectiu	Transformació del pati en un entorn més amable i afí a la infància.
Idees força	Participació de la comunitat educativa en el projecte i la transformació. Participació dels alumnes en el disseny del projecte.

RECUPEREM ELS JARDINS ESCOLARS: Ajuntament de Barcelona	
Dades generals	Programa impulsat pel Projecte d'Educació en Valors de l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona que, a partir del coneixement de l'espai del pati, facilita estratègies de resolució per a la realitat complexa que viuen els centres escolars.
Objectiu	Fer del pati un àmbit de treball comú per a tota la comunitat educativa realitzant projectes que en repensin el disseny i distribució i la seva influència en les relacions personals. Aconseguir espais que afavoreixin i potenciïn les relacions interpersonals i amb l'entorn. Potenciar el protagonisme de l'alumnat i animar-lo a participar en les decisions que afecten aquest espai, que és el seu àmbit per excel·lència (responsabilitat), on es produeixen més relacions (respecte) i on disposen de més llibertat (autonomia).

Idees força	<p>Educació en valors als patis.</p> <p>Repensar els espais de pati i jardins escolars de forma contínua, per construir espais educatius de primer ordre.</p> <p>El jardí escolar com a espai de relació i convivència que atengui la diversitat d'interessos dels infants. Intervencions i inicis de processos de transformació d'aquests espais, amb l'objectiu principal de retornar el valor educatiu als patis i a les escoles.</p>
-------------	--

<p>EL PATIO ESCOLAR. UN ESPACIO EDUCATIVO: http://web.educastur.princast.es/cpr/nalon_caudal/downloads/3237elpatioescolarunespacio_educativo.pdf</p>	
Dades generals	<p>Projecte per a la millora de la convivència al col·legi públic Zamakola (Ajuntament de Bilbao) que s'inicia per abordar des de la vessant lúdica d'intervenció a través del joc els problemes que es produeixen en el pati.</p>
Objectiu	<p>Aprofundir en l'aprofitament de l'estona de pati per als aprenentatges positius, relacionats amb la convivència d'iguals.</p>
Idees força	<p>Educació en valors associats a l'espai d'esbarjo.</p> <p>Implicació de l'alumnat en la responsabilitat del material (són els alumnes els encarregats de distribuir i recollir el material).</p> <p>Aprenentatges adquirits al pati relacionats amb el desenvolupament personal i social de l'alumnat, potenciació de la relació amb els iguals, integració d'alumnes en un grup, etc.</p> <p>El pati com un espai idoni per a l'observació dels alumnes i del seu comportament amb els iguals.</p>

<p>CEIP EL MARTINET</p>	
Dades generals	<p>Escola de nova creació a Ripollet. L'equip de mestres ha pogut influir en el disseny arquitectònic de l'edifici de l'escola i del pati: s'ha pogut entrellaçar el disseny dels espais i la metodologia educativa, s'ha convertit en una referència innovadora.</p>
Objectiu	<p>El joc, entès com a actitud lúdica d'aproximació al coneixement, és la base de la seva metodologia educativa.</p>
Idees força	<p>L'activitat acadèmica té lloc en espais interiors i exteriors (pati).</p> <p>El pati és concebut com "l'altre" espai d'aprenentatge.</p> <p>El pati està clarament diferenciat de les pistes esportives.</p> <p>El pati com a espai de comunitat en un entorn d'espontaneïtat.</p> <p>La funció dels educadors en el pati és fonamental per a la tasca docent, i com en tota l'escola, s'entén a partir de l'autoritat i no a partir de la potestat.</p> <p>La vida esportiva es vehicula a través de les associacions esportives del barri.</p>

Focus 2: La transformació del pati com a eina per a la millora de la tasca educativa

Des d'aquesta perspectiva, s'ha prestat atenció a aquelles experiències on deliberadament es produïa una transformació física de l'espai.

Molts d'aquests projectes guarden una estreta relació amb els processos participatius de la comunitat educativa. De les experiències seleccionades es destaquen els següents aspectes comuns, en major o menor grau, en cadascuna d'elles:

- Produir una transformació que possibiliti una millora/canvi reforçada per un valor educatiu (convivència, relació, aprenentatge natural, millorar l'escenari de joc i per tant de descoberta d'un mateix i de l'entorn. Refermar el joc com a valor educatiu...).
- Seguir un procés participatiu que permeti la implicació i presa de decisions dels diferents membres de la comunitat educativa.
- La participació activa i coordinada entre la comunitat educativa i persones o entitats relacionades amb el món del disseny, el paisatge i/o l'arquitectura.

Com a experiències destacades, volem fer esment de:

DAUBENEY PRIMARY SCHOOL: www.daubenev.hackney.sch.uk	
Dades generals	És un projecte de transformació de pati de l'escola de primària Daubenev a Londres, a partir dels usos i interessos dels infants i els docents. Els arquitectes Kinnear Landscape Architects són els mateixos que participen en el projecte Snug.
Objectiu	Transformar el pati a partir de la participació de tota la comunitat educativa i sobretot dels interessos dels infants i els docents. L'objectiu no és tant el canvi del pati, sinó el canvi en la cultura dels jocs i del moment del pati.
Idees força	Activitats experimentals, prèvies a la transformació, perquè els alumnes poguessin investigar i descobrir què els agradaria tenir al seu pati. Transformació del pati a partir dels usos i interessos dels infants. El tipus de material és estimulador de nous jocs i de la cooperació dels infants, i estimula la seva imaginació i creativitat a l'hora de jugar.

MUREGAARDEN: www.sansehaver.dk/asp/side/murergaard.html#engelsk	
Dades generals	Projecte de pati escolar d'infantil i primària a Copenhaguen, Dinamarca. Una transformació, basada en la natura, sensible a les necessitats de joc dels infants i que posa especial atenció en la seguretat i el desenvolupament de l'infant.
Objectiu	Crear un espai natural entre els edificis de l'escola, amb una mirada pedagògica i sensible a les necessitats i preferències dels infants.
Idees força	<p>Jugar amb la natura com a element fonamental del pati. Combinació, en el disseny, de la natura, els diferents terrenys i les condicions d'esbarjo i joc. Compta amb la participació activa dels infants, mitjançant dibuixos, propostes o dissenys.</p> <p>El pati dels infants és tota una mateixa zona, amb possibilitat de tancar la zona dels petits per a la seva seguretat.</p> <p>El nou espai ha millorat la qualitat de joc dels alumnes de l'escola i ha beneficiat la convivència dels infants; tenir diferents possibilitats de joc ha fet baixar la taxa de conflicte dins del temps de pati.</p> <p>La preocupació pel grau d'accidents ha disminuït en veure que en deu anys no hi ha hagut cap accident greu.</p>

Focus 3: La incorporació de materials al pati com a reforç dels objectius educatius

Des d'aquesta mirada, s'han recollit els projectes que centren la seva innovació en l'ús de materials, existents o els específicament dissenyats, que tenen en el joc i l'experimentació la seva concreció psicopedagògica i en el pati el seu lloc d'ubicació.

De les experiències seleccionades es destaquen els aspectes clau següents:

- Dissenys que reforcen la participació i la convivència: pensats específicament per proposar un tipus de relació (amb l'entorn, amb els companys, amb els altres...).
- Materials suggeridors que ens poden fer pensar en idees i aplicacions específiques i afins al projecte.

En aquests apartat parlarem de:

- Experiències a l'escola
- El material SNUG

Com a experiències, volem destacar:

WESTBOROUGH PRIMARY SCHOOL: http://www.west-borough.kent.sch.uk	
Dades generals	L'escola es troba a la ciutat d'Essex del Regne Unit. El seu pati és un espai de jocs recuperats que es troba en l'emplaçament de l'escola original. S'ha fet una transformació de l'espai convertint tota una esplanada d'asfalt en diferents espais (de joc, per esmorzar, per estar tranquils, per fer esport, etc.).
Objectiu	Crear diferents entorns i possibilitats en l'espai que ja existia a l'escola.
Idees força	Diversitat d'activitats en el mateix espai. Introducció de nous elements que possibiliten més oportunitats i variabilitat en el joc dels infants. Introducció d'elements naturals per donar sentit d'entorn i fomentar la relació amb la natura.

PS 244 SCHOOL: www.sonicarchitecture.com	
Dades generals	Projecte de transformació del pati a una escola de Brooklyn (Nova York, Estats Units), on s'han dissenyat una sèrie d'elements sonors amb uns materials molt innovadors (sobretot metàl·lics) que generen diferents tipus de sons i efectes.
Objectiu	Transformació del pati mitjançant un material diferent i innovador, per proporcionar diferents possibilitats de joc relacionades amb els sons i els diferents efectes de so. A més, fomenta la comunicació i la relació dels infants.
Idees força	Material sonor molt innovador que anima a experimentar i a descobrir aspectes científics. Comunicació mitjançant reixes que transmeten el so que estan realitzant els seus companys. El material genera música i fomenta la creativitat dels alumnes, que creen diferents melodies o sons.

SNUG & OUTDOOR: www.snugplay.co.uk - www.snugandoutdoor.co.uk/scholls.html - http://snugplay.blogspot.com	
Dades generals	Material fruit de les investigacions de la Hattie Coppard i el Design Laboratory i amb finançament de l'EMC (que dóna fons per a comunitats desfavorides). Aquest material es dissenya per ser posat als patis de les escoles, per la seva versatilitat que afavoreix la qualitat de joc dels infants al seu pati i la imaginació i creativitat vers el material.
Objectiu	Proporcionar a les escoles un material versàtil per dotar els seus patis de qualitat de joc i fomentar l'esperit educatiu que proporciona el pati en el desenvolupament dels infants.
Idees força	Un material que pugui ser planificat i que l'alumnat pugui modificar i muntar pensant en tots els alumnes del centre. Mitjançant aquest material es fomenta la creativitat i l'exploració dels infants. És fruit de la preocupació per la qualitat de joc dels infants. Els docents poden utilitzar el material com un recurs d'aprenentatge integrat en el currículum escolar.

INSTITUCIONS I PERSONES DE REFERÈNCIA

En aquest apartat volem incloure no només experiències en patis escolars portades a terme per les escoles, sinó també altres institucions o projectes que ens han aportat idees força esclaridores al respecte.

Pel que fa a les institucions:

UNIVERSITY OF LONDON - PROJECTE BREAK-TIME	
Persones o institucions implicades	Peter Blatchford www.breaktime.org.uk
Idees Clau	Pati escolar com a espai de convivència.

UNIVERSIDADE DO MINHO - ESTUDI ESPAIS D'ESBARJO	
Persones o institucions implicades	Alberto Nídio Barbosa de Araujo e Silva www.iiicongresomundialdeinfancia.org/MATERIAL/abstract/albnid.pdf
Idea clau	Tenir presents les necessitats dels infants i la seva opinió a l'hora de transformar o canviar espais destinats a ells.

PLAY LINK	
Persones o institucions implicades	Bernard Spiegel de Playlink www.playlink.org.uk info@playlink.org
Idea clau	El projecte està destinat a ajudar les escoles a convertir el temps de pati en temps de joc, i consisteix a assessorar i investigar sobre els espais de joc per a la infància dins la comunitat, als parcs i a les escoles.

LONDON PLAY	
Persones o institucions implicades	Ute Navidi www.londonplay.org.uk
Idea clau	Creació de la figura del <i>playworker</i> , un expert en el joc dels infants en espais d'esbarjo.

FREE PLAY	
Persones o institucions implicades	www.freeplaynetwork.org.uk
Idea clau	Per tenir èxit en el disseny dels espais de joc és important fer un disseny a mida de les necessitats, la utilització d'elements naturals, proporcionar una gamma àmplia d'elements que afavoreixin diferents oportunitats de joc, accessibilitat, convivència amb d'altres infants de diferents edats, experimentació del risc, etc. Assessoren en processos de transformació dels espais per promocionar una cultura del joc lliure.

APRENTATGE A TRAVÉS DEL PAISATGE	
Persones o institucions implicades	Learning through landscape: www.ltl.org.uk Supergrounds: www.supergrounds.com www.rbssupergrounds.com
Idea clau	La seva filosofia és crear espais a l'aire lliure (amb gran presència de la natura) per jugar i aprendre amb la participació de tota la comunitat escolar en aquest procés de canvi.

INSTITUT D'INVESTIGACIONS KOMPAN	
Persones o institucions implicades	www.kompan.es kompan.spain@kompan.com
Idea clau	Empresa danesa, sòcia d'IPA World, que fabrica elements de joc per a espais d'esbarjo infantil, principalment de primària. Els seus productes estan creats per estimular i despertar la imaginació dels infants i els seus espais d'esbarjo estan dissenyats per millorar l'entorn dels parcs infantils, fomentant la capacitat de joc dels infants.

SONIC ARCHITECTURE	
Persones o institucions implicades	Bill i Mary Buvhen www.sonicarchitecture.com
Idea clau	La seva especialitat és dissenyar i incloure estructures sonores en els espais infantils. Aquestes estructures, a més d'oferir un altre tipus de descoberta sensorial, s'integren de forma espectacular en l'espai d'esbarjo de l'escola. Les seves activitats se centren en l'estudi dels fenòmens ambientals mitjançant les seves aplicacions a la ciència, l'arquitectura, l'ecologia i la diversitat cultural.

IPA WORLD	
Persones o institucions implicades	Formada per professionals de tot el món vinculats al món del joc des de la vessant de la pedagogia, l'arquitectura, el disseny, la intervenció... Té cinquanta branques a diferents països del món. Estatus consultiu a la UNESCO i UNICEF. www.ipaworld.org
Idees força	El benestar del nen és una preocupació a tot el món. Per això la creació d'entorns físics i socials que fomentin la seguretat i el desenvolupament saludable dels nens i joves és una exigència tant local com mundial. IPA World promou la importància del joc en el desenvolupament del nen, i constitueix un vehicle per a l'intercanvi interdisciplinari i l'acció. Aporta la perspectiva de la infància a l'elaboració de polítiques a tot el món.

Així mateix, pel que fa a entrevistes i propostes interessants i especialment rellevants en aquest punt, volem destacar com a persones de referència:

HATTIE COPPARD: www.snugandoutdoor.co.uk/schools.html - hattie@snugandoutdoor.co.uk	
Dades generals	És una de les autores del material Snug and Outdoor i va fer el disseny de la transformació del pati de la Daubeney School
Idea clau	Disseny d'espais de joc creatius i innovadors.

VIKTOR PAVIA: vapavia@uncoma.edu.ar	
Dades generals	Autor del llibre <i>El patio escolar: el juego en libertad controlada</i>
Idea clau	La clau del seu discurs és l'assaig de noves formes d'observació dels jocs infantils en els patis escolars, mitjançant un canvi d'actitud en els docents que impliqui la incorporació comprensiva del subjecte que juga i les seves pràctiques socials particulars.

HELLE NEBELONG: www.sansehaver.dk/	
Dades generals	Participa activament en la creació de polítiques educatives i econòmiques que donin sortida a la transformació dels espais infantils de Copenhaguen.
Idea clau	El joc amb iguals influeix directament en el desenvolupament d'una identitat pròpia.

PERE LAVEGA: plavega@inefc.es	
Dades generals	Professor a l'INEFC de la Universitat de Lleida des de 1988, de 'Teoria i pràctica del joc' i de 'Jocs i esports tradicionals'
Idea clau	Centra el seu discurs en la Teoria del jocs, parlant sobre la implicació de la psicomotricitat i de les activitats motrius en diferents ítems importants a l'escola, com el gènere, els jocs tradicionals o els conflictes que es generen.

FEILDING - NAIR: www.fieldingnair.com	
Dades generals	Empresa de disseny arquitectònic liderada per Prakash Nair i Randall Fielding que es dedica a implementar estratègies de gestió del canvi com a part del programa de reforma global de l'escola. Han portat a terme diversos projectes de transformació a diferents parts del món.
Idees força	“Si nos limitamos a reparar las estructuras rotas, haremos caso omiso de los problemas reales de la educación de América, al dar nueva vida a un modelo de enseñanza y aprendizaje que ha quedado obsoleto desde el final de la era industrial.”

PETER BLATCHFORD: www.breaktime.org.uk	
Dades generals	Professor de psicologia i educació a la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Londres i director del projecte Breaktime, que investiga des de fa anys sobre els temps d'esbarjo a l'escola.
Idees força	La seva investigació vol contribuir a la comprensió dels canvis que s'han produït en el temps d'esbarjo a l'escola.

MONTSERRAT ANTÓN: montserrat.anton@uab.cat	
Dades generals	Doctora en pedagogia per la Universitat Autònoma de Barcelona i directora de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la UAB. És especialista en educació infantil i psicomotricista de l'etapa 3-6 anys, i autora de diverses publicacions sobre el joc.
Idea clau	Necessitats lúdiques dels infants, psicomotricitat i joc.

DARIO MANUETTI: www.cittapossibile.org/	
Dades generals	President del projecte “La Città Possibile”, que es porta a terme a Torí (Itàlia) i que pretén transformar la ciutat perquè sigui un espai que es comuniqui més amb joves i infants.
Idea clau	Millorar la relació entre infància i ciutat, fomentar els aspectes de relació i comunicació a la ciutat (triangle de la comunicació: escolta activa, consciència de les emocions i gestió creativa dels conflictes).

VISITA AL REGNE UNIT

D'entre les diferents experiències a què hem tingut accés, destaquem com a molt reveladores les conegudes al Regne Unit, ja que en el seu conjunt ofereixen oportunitats des de la perspectiva dels tres focus assenyalats. Per conèixer-les de primera mà vam participar en el Seminari *Everything to play for*, organitzat per la institució London Play el 23 de juny del 2008.

El principal element a destacar és la similitud entre l'inici del seu procés, que va començar als anys noranta, i el que ara podem identificar en el nostre territori.

Tot seguit se sintetitzen alguns dels elements rellevants:

- Percepció d'un conflicte latent als patis escolars de primària, sorgit arran de l'alarma social apareguda al voltant del *bullying* a les escoles de secundària. En aquesta reflexió s'identifiquen les activitats habituals en els patis en el moment d'esbarjo com a:
 - poc creatives,
 - molt estereotipades, i
 - segregadores (sexe, edat i cultura).
- Percepció de necessitat de canvis en les estones d'esbarjo.
- Revisió del significat i de la utilitat del temps d'esbarjo, passant d'una visió del pati com a espai de trencament de l'activitat acadèmica al pati com a escenari d'intervenció educativa.
- Diàleg obert sobre quines són les línies més eficaces d'intervenció: espai dirigit o espai suggerit, quin és el paper de l'adult, etc.
- Sovint els possibles canvis són enfocats com a canvis morfològics, com a manera de propiciar canvis més profunds: el concepte i les actituds.
- Aposta de l'administració amb l'aportació de recursos econòmics, provinents de l'organització de la Loteria Nacional (*The National Lottery*) per a la millora i transformació dels patis i la sensibilització de la comunitat escolar.

En aquests moments el tema continua obert i amb diferents realitats al llarg del territori; en tot cas hi ha un avenç important, i és gràcies a la sensibilitat que en

aquests moments mostren l'administració pública i les organitzacions socials respecte al tema.

Segons Jackie Harrop, membre del Government Office for London i participant del Seminari *Everything to play for*, la feina que en aquests moments es projecta per part de l'administració local persegueix les fites següents:

- Reduir l'estrès dels infants.
- Millorar la concentració dels nens i nenes i la seva higiene mental.
- Augmentar les competències socials dels infants i la capacitat de treballar en grup.
- Reduir l'assetjament escolar en etapes posteriors.

Al seminari hi varen participar mestres i responsables escolars de Londres i rodalies, que estan impulsant experiències d'innovació als patis.

LES CONSTANTS

En les diferents experiències a què hem tingut accés hem detectat alguns aspectes i condicions constants a tots els projectes d'èxit:

El pati és viscut com un escenari educatiu

Aquesta percepció atribuïda principalment a l'equip de mestres és un dels elements clau que configuren i determinen molts dels aspectes que caracteritzen el pati:

- **Morfologia:** canvis petits tenen repercussions importants en l'activitat del pati. *Resituació* de les pistes esportives (“Recuperem els jardins escolars” de l'IMEB).

- **Usos del pati:** No només com a espai per esbargir-se sinó com a espai exterior d'aprenentatge i escenari de la vida quotidiana (escola El Martinet de Ripollet).
- **Com entorn d'aprenentatge:** per treballar competències com l'autonomia, convivència, respecte... Pati com a espai on realitzar una intervenció educativa (escola Daubeney, The Cherry Trees Tress School).

Participació de la comunitat educativa

Els patis acostumen a ser espais de comunitat per excel·lència, perquè són més amplis i comuns a totes les edats; és l'espai que reuneix a tota la comunitat educativa (famílies, alumnes, mestres, auxiliars i monitors...). Aquesta relació es tradueix en implicació. Moltes de les experiències del Regne Unit treballen sota aquesta concepció, destinen un dia específic a sensibilitzar la comunitat educativa respecte de la importància i el valor del joc (Dia del joc de London Play, The Cherry Trees Tress School).

Actitud positiva davant el joc

La funció del joc no recau només en el reforç dels processos d'ensenyament i aprenentatge, sinó que és viscut com un especial aliat en la capacitació dels infants respecte competències bàsiques, com són el desenvolupament personal i la convivència amb els altres.

Aconseguir que l'escola faci aquest canvi actitudinal s'identifica com el gran repte i com la condició fonamental per a la transformació.

Conclusions sobre la cerca d'experiències significatives

Un cop conegudes les diferents experiències i molt especialment les del Regne Unit, arribem a les conclusions següents:

- Els patis escolars són un dels principals escenaris d'experiència pel que fa a aspectes tan importants de l'aprenentatge com la convivència o la resolució positiva de conflictes. Des d'aquest punt de vista, cal considerar-lo un escenari educatiu de primer ordre, perquè és l'escenari natural per desenvolupar algunes de les competències bàsiques que orienten el treball de l'escola i marquen les fites amb què aquesta està compromesa (autonomia i iniciativa personal, competència social i ciutadania).
- La proposta morfològica correcta és necessària, però no suficient ni definitiva del tipus de joc que es desenvolupa en el pati. En tot cas cal considerar alguns elements afavoridors del joc i l'activitat lúdica:
 - Mida dels patis (ràtio de metres quadrats per nombre d'infants).
 - Segregació de les pistes esportives (col·locades de manera que deixin espai a altres jocs).
 - Varietat de superfícies quant a tipus de terra i nivells.
 - Varietat de zones: àrees quietes i àrees mogudes.
 - La presència del verd i d'entorns naturals.
 - Elements clau per al joc (des de l'espai per fer de "casa" fins al de jugar a amagar-se, o a bales...), és a dir, elements versàtils estimuladors i aglutinadors de joc.
- A més d'una morfologia correcta es busca imprimir intencionalitat educativa al pati, amb la implicació de tota la comunitat escolar.
- Aquesta necessitat de provocar canvis significatius en la vivència dels patis entre la comunitat educativa es vehicula a través de la proposta de modificació i transformació morfològica dels patis, que esdevé un potent motor de canvi i participació. Aquest procés participatiu té sempre com a objectiu el canvi de rols i actituds dels diferents agents que intervenen respecte a la concepció del pati.

5 Conclusions

Al llarg de les darreres dècades el nostre país ha patit un seguit de canvis de caire sociodemogràfic, sociocultural i educatiu: envelliment de la població, vells i nous fluxos migratoris, allargament de l'escolarització, penetració de noves tecnologies de la informació i comunicació que es reflecteixen en dinàmiques globals i locals. Tots aquests canvis han contribuït a la transformació dels rols, de les llars, de les formes de relació, a les conceptualitzacions de la infantesa i de les estratègies i mecanismes emprats en els processos d'ensenyament i aprenentatge. Un dels llocs sobre els quals recau la responsabilitat en el nostre context cultural és l'escola. Entenem, doncs, que es converteix en un espai i temps molt important en la formació dels nostres infants dins l'àmbit de l'educació formal. És per aquests motius que hem establert com a centre de la nostra anàlisi allò que succeeix en el pati escolar, quines característiques tenen els espais, quines conceptualitzacions es vehiculen al seu voltant, quines percepcions i quins discursos es construeixen per part dels agents que hi desenvolupen la seva activitat: professorat i alumnat.

Presentem a continuació les conclusions de l'anàlisi i reflexió sobre l'observació feta als patis i la cerca internacional.

1. No en tenim cap dubte, el pati és, en si mateix, un espai educatiu

Les dues primeres idees fonamentals que sustenten aquesta reflexió són, d'una banda, que el joc és fonamental per al creixement i desenvolupament sa de les persones, i una eina educativa potent; i per altra banda, que els patis són uns espais privilegiats per al desenvolupament dels jocs dels infants, perquè són dels pocs espais, si no els únics, pensats exclusivament per al joc i esbarjo dels infants.

Al llarg d'aquest estudi hem vist confirmats els nostres dos punts de partida:

- El pati és un espai ideal per a l'estimulació de la capacitat de jugar i per al desenvolupament del jocs dels infants.
- Una part important de l'educació dels infants transcorre al pati. Concretament, la càrrega d'hores lectives que tenen lloc al pati (trenta minuts diaris) suposa 525 hores durant tota l'educació primària (sense comptar les hores del migdia), més que les hores dedicades a la llengua i literatura catalanes (420 hores) o llengua estrangera (420 hores), i gual que les dedicades a l'educació artística (525 hores). [Decret 142/2007, de 26 de juny.]

L'experiència de l'ús educatiu dels patis de les escoles dins la nostra tradició pedagògica i escolar com ara l'Escola del Bosc, l'Escola del Mar o l'Escola del Parc, o les reflexions i pràctiques de brillants pedagogs i arquitectes com ara Rosa Sensat, Artur Martorell o Pau Vila, continuen essent vigents i aportant valors de referència: aprenentatge de l'entorn, comunió amb la natura, joc.

Troblem, actualment, dins i fora del nostre país, experiències riques que estan sabent aprofitar el potencial educatiu del pati (entès com a espai i activitat) i l'han desenvolupat amb èxit, obtenint molt bons resultats dins els processos educatius dels infants.

- Escoles que consideren el pati com l'espai exterior d'aprenentatge i on el límit imaginari entre l'aula i el pati es difumina.
- Escoles on han fet del pati l'espai de la vida de la comunitat escolar.

- Escoles que han sabut transformar els seus patis en veritables estímuls de la capacitat de jugar dels infants i això ha provocat millores rellevants en aspectes com la creativitat, la capacitat de resoldre conflictes, la convivència, etc.
- Projectes desenvolupats amb èxit al voltant de la manca de visibilitat de les noies en el pati, o l'enriquiment dels recursos lúdics dels infants i per tant de la seva autonomia i autoestima.

Els aspectes educatius més rellevants del pati es confirmen:

- **Joc:** espais per al desenvolupament de la capacitat de jugar i, per extensió, els seus beneficis educatius; aspectes com la construcció de l'autoestima, aprendre a afrontar reptes, desenvolupar defenses contra la frustració, aprendre a conviure i a ser respectuosos, apreciar la diversitat de gènere, de cultura...
- **Aprenentatges:** espais exteriors plens de recursos per a l'aprenentatge, relacionats o relacionables amb les diferents àrees curriculars. La diferència aula – pati es dilueix.
- **Comunitat educativa:** espais per a la festa, la celebració, la convivència. És un dels escenaris més visibles de l'escola, que a més informa i transparenta bona part de les intencions educatives i metodologies del centre.

Altres societats com per exemple l'anglesa (però no només) ens porten la davantera en identificar el pati com a espai educatiu de primer ordre i en debatre i potenciar experiències de transformació i millora dels patis dins el procés educatiu.

En aquest procés de reflexió i experiència, provocat en gran mesura per la inquietud de les escoles i el moviment associatiu a favor del joc en la infància (de gran pes en aquell país), hi ha també un compromís important de les administracions locals i governamental.

Per poder aprofitar el pati com a espai educatiu ens cal:

1. Incloure'l dins l'agenda educativa
2. Cercar estratègies i metodologies de transformació dels patis
3. Establir criteris per a la seva construcció i disseny
4. Un compromís clar i coordinat de les institucions públiques, la comunitat educativa i de la societat civil

2. Com hem trobat els patis en la nostra observació?

Analitzats trenta patis dins l'Àrea Metropolitana de Barcelona, el resultat és decebedor. Els nostres patis estan lluny de ser percebuts com a espais educatius per la comunitat educativa.

La necessitat d'innovació i transformació del pati en un espai amb valor educatiu s'està fent palesa a tota Espanya. Tot i que els estudis escassegen, s'estan realitzant projectes, centrats sobretot en l'educació ambiental, l'educació física i les relacions de gènere i interculturals, a tot el territori espanyol.

Tanmateix, aquest és el primer estudi que té com a objectiu analitzar fins a quin punt el disseny i usos del pati responen a la seva funció com a espai de recreació, joc i esbarjo, i com a recurs educatiu per al desenvolupament de les competències bàsiques i complementàries de l'aprenentatge. Aquesta manca de dades i observacions al respecte és en si mateixa rellevant.

Dels trenta patis observats, els resultats obtinguts un cop analitzades les variables físiques (morfològiques) i educatives, han estat:

- Només dos han obtingut qualificacions positives tant en l'aspecte físic com educatiu.
- Cinc patis obtenen qualificacions negatives pel que fa tant als aspectes físics com educatius.

- Tretze patis obtenen qualificació negativa en un dels dos aspectes.
- Deu patis no obtenen cap qualificació negativa, però tampoc sobresurten amb qualificacions positives.

Espais físics pobres i poca intervenció educativa

Els patis de joc són pobres en espais, dissenys i equipaments; sovint poc confortables i estimuladors i molt allunyats de la natura (sobretot pel que fa a les grans ciutats), a més de poc o mal mantinguts. El seu aprofitament com a espais d'educació i creixement de la sociabilitat, convivència, curiositat i descoberta i creativitat és insignificant si es compara amb el seu potencial.

Incorporar explícitament què vol dir intervenció educativa. Podria ser quelcom així?

ESPAI FÍSIC

- Grandària: acceptable perquè es juga en torns i perquè, en la majoria dels casos, la pista poliesportiva se suma a l'espai de pati.
- Superfícies:
 - Només vuit centres disposen de tres o més superfícies diferents de joc.
 - En nou centres només trobem ciment.
- Elements de joc i infraestructures:
 - Deu centres no disposen d'elements lúdics
 - La majoria dels patis es limiten a oferir cistelles de bàsquet i porteries de futbol.
 - Sempre que trobem elements de joc ho fem en centres on hi ha diversitat de superfícies i d'espais en el pati.
 - En vuit dels centres l'únic element de joc són jocs pintats a terra, la majoria de vegades en estat deficitari.
 - Només una mica més de la meitat dels centres té arbres aptes per al joc.
 - Els elements naturals, encara que no sempre afavoreixen el joc, dignifiquen l'espai.
 - Pràcticament cap pati compta amb espais tranquils de descans i conversa.

ESPAI EDUCATIU

- En la majoria dels casos, la pista poliesportiva és l'espai central i influeix clarament en les activitats que es realitzen.
- Promoció (in)-conscient del futbol a través de l'entronització de la pista de futbol i l'oferiment de pilotes com a element principal de joc.
- Dos centres no ofereixen cap element de joc.
- Dos centres deixen portar jocs de casa.
- Només vuit centres fan algun tipus d'intervenció lligada al joc. En la majoria dels casos la intervenció consisteix a prohibir o limitar les pilotes.
- Apareix el mite que en el pati és millor no intervenir per afavorir l'espontaneïtat i autonomia dels infants.
- Però la realitat ens diu que, quan es duen a terme intervencions, les activitats es diversifiquen, enriquint el repertori lúdic i, per tant, la creativitat.

Arribats a aquest punt creiem necessari compartir què entenem per intervenció educativa. No ens estem referint a monitoritzar, imposar o condicionar el joc dels infants, sinó a garantir les condicions de joc, els espais adequats, generar els indicadors precisos per detectar la consecució o no dels objectius educatius que ens hem proposat, per detectar situacions de risc, etc.

Els nostres patis, tant des del punt de vista morfològic com d'intervenció educativa, no estan pensats ni incorporats com a recurs pedagògic de l'escola.

1. El joc: ni tan sols en el pati forma part dels recursos que l'escola es planteja per dur a terme la seva tasca educativa.
2. L'entorn influeix: els espais, la seva conformació morfològica i la particular disposició dels objectes influeixen directament en la pobresa o riquesa dels recursos lúdics dels infants, les relacions que estableixen, la seva curiositat, la capacitat creativa i l'autonomia.
3. La intencionalitat educativa: és fonamental per donar solidesa i obtenir resultats. Sense intencionalitat la força educativa desapareix o, com a mínim, es dilueix.

3. Com és el joc al pati en l'horari lectiu?

El joc al pati s'organitza sobretot per criteris pràctics i organitzatius de l'escola. En pocs casos es fa menció d'aspectes pedagògics que tinguin per objectiu millorar la capacitat de jugar o enriquir el joc dels infants.

És cert, tanmateix, que quan les condicions físiques del pati (sobretot pel que fa a la grandària) no són adequades, les possibilitats educatives es limiten; però tot i així, les solucions que es troben són molt diferents en funció de la presa de decisions amb motivacions predominantment pràctiques o educatives.

Aquesta manca d'intencionalitat educativa a l'hora d'organitzar el pati té com a resultat:

- Separació per edats a través dels horaris o dels espais del pati (amb la qual cosa el que es guanya en ràtio espai/infant es perd en riquesa lúdica).
- A pesar que sovint en el pati coincideixen dos cursos, poques vegades els infants es barregen de manera espontània.
- Els elements fixos que se situen en el pati, ja siguin elements de joc, arquitectònics o naturals, produeixen una atracció que provoca l'agrupació dels infants en el seu entorn immediat, independentment de l'ús que se'n faci.
- Per altra banda, la tendència és la d'expandir-se i ocupar tots els elements presents.
- La separació de sexes al pati és evident i superior a les diferències socials, ètniques i culturals. Dues terceres parts dels infants es troben al pati en grups monogenèrics.
- Més de la meitat de les activitats realitzades les podem qualificar com a mogudes:
 - En el cas dels nois augmenta fins el 60%.
 - En el cas de les noies el 40% combina activitats mogudes i quietes.
 - Les noies doblen als nois en activitats quietes.
- La pista esportiva esdevé l'espai central de l'esbarjo (33%), seguit per algun "racó" (normalment marginal) (29%) i tot el pati (27%). Aquests percentatges varien segons el gènere. Els nois utilitzen la pista poliesportiva (3), tot el pati (2) i un racó (1). Les noies, en canvi, utilitzen un racó (1), tot el pati (2) i la pista esportiva (3). El racó, en aquest cas, assenjala la suma dels espais marginals més d'altres de secundaris com el banc, la font o a prop de la porta.
- Manca de visibilitat de les activitats diferents del futbol, que es desenvolupen majoritàriament a la pista. En conseqüència, les activitats de les noies es fan invisibles, i queden excloses als marges.
- La manca de visibilitat de les noies es fa encara més extrema en noies d'origen estranger, que queden alhora segregades de la resta de companyes; mentre que els nois d'origen estranger s'incorporen fàcilment a les activitats dels nois a través del futbol.

- Les activitats per excel·lència dels nois són els jocs reglats (sobretot el futbol). Les activitats de les noies són molt més variades i diversificades, així com les dels grups mixtos.
- Quan la pilota desapareix, el joc al pati canvia, les activitats es diversifiquen, igual que el tipus de relacions i agrupacions que s'estableixen, que esdevenen molt més riques.

És lamentable observar la manca de plantejaments *coeducatius* reals i la manca d'objectius educatius per a la igualació en les relacions de gènere tant en l'organització dels espais dels patis com en la regulació de les activitats que s'hi fan. Entenem que no es garanteix la presència i reconeixement de sabers i de pràctiques de les nenes en els currículums explícits i ocults en els patis dels centres educatius, ans al contrari, ja que aquesta manca de visibilitat no obté resposta ni genera cap intervenció dels adults.

Són els aspectes pràctics i no els educatius els que orienten el disseny i usos dels patis.

1. El pati constitueix per a molts infants el temps diari de joc compartit més intens, on conviu mainada de diferents edats, amb diferents interessos, i es provoquen moments de convivència d'alta intensitat. El pati escolar és sens dubte el gran espai de foment de les relacions entre l'alumnat i dels models d'aquestes relacions.
2. Les possibilitats educatives que es perden davant la manca d'intencionalitat educativa en el temps de pati són evidents.
3. Cal una reflexió seriosa sobre la situació observada per determinar: per què, com i quan intervenir.

4. Què opinen els nens i nenes dels seus patis?

La primera constatació és que hi ha una gran adaptació dels infants a les possibilitats dels seus patis. Fins i tot, podem dir, satisfacció. Els infants aprofiten

el que tenen i miren de treure'n el màxim de profit. Són pràctics. Sens dubte la creença arrelada en l'etapa infantil que les coses són com són, estables, segures, sòlides i que, per tant, no canvien, influeix a l'hora d'imaginar altres possibles escenaris. També influeix, però, la manca de mecanismes metodològics quotidians de participació.

- A la meitat dels nois i noies, en conjunt, els agradaria fer activitats que no fan. Aquestes activitats estan directament relacionades amb elements de joc dels que no disposen o amb les prohibicions implícites o explícites. A un terç, sense diferència per sexes, ja els agrada el que fan.
- El que més els agrada del pati es relaciona directament amb com n' han ocupat els espais, manifestant així les mateixes diferències de gènere:
 - els nois, la pista poliesportiva en primer lloc
 - les noies, el pati en general
- La meitat dels nois i noies proposa canvis, i a una quarta part ja els agraden els seus patis.
- Les noies sembla que apliquin una percepció més clara de les viabilitats i demanen la incorporació d'elements de joc. En canvi, els nois demanen la incorporació d'infraestructures com piscina o pista de gel, clarament molt més inviables.
- El 85% de l'alumnat creu que es poden aprendre coses jugant.
- Un 72% de l'alumnat percep el rol del professorat al pati com el de vigilar, mirar i observar.
- Al 50% els agradaria compartir més joc amb el professorat en concret i amb els adults en general.
- Hem trobat una gran (in)consciència de les possibilitats de canvi, només el 24% pensa que se'n poden fer.
- L'alumnat creu que les vies de participació de què disposen no existeixen o no estan clares.
- Els nens i nenes de sis a dotze anys necessiten jugar, ens ho diuen ells i ens ho diu la psicologia evolutiva.

Si bé està clar que les insatisfaccions identificades no generen frustració entre els infants, també constatem que:

1. Els infants proposen canvis tant en els aspectes morfològics dels patis com pel que fa al rol i funcions del professorat, i, en conjunt, fan propostes, encara que poc creatives i innovadores.
2. Els infants reclamen la complicitat dels mestres en els seus jocs.
3. El pati té una gran potència com a element de participació i coresponsabilitat alumnat–professorat, encara per explorar.
4. Per potenciar la participació cal aplicar tècniques i recursos per incentivar la creativitat i iniciativa dels infants.

5. Currículum oficial i pati, una gran desconexió

En les nostres observacions s'aprecia clarament la desconexió entre el disseny i usos del pati i el projecte curricular d'escola. Així com la conceptualització dels projectes arquitectònics d'escola intenta respondre a les necessitats d'aprenentatge i convivència dels infants, la conceptualització dels patis torna a respondre, en la major part dels casos, a criteris pràctics o espontanis.

El pati es concep com un espai que queda inscrit en el recinte escolar però fora de les dependències considerades educatives: les aules. Les oportunitats i influència de l'entorn, que l'escola coneix bé, s'obliden quan es tracta dels patis, i es perd de vista que la relació de l'infant i de la comunitat d'infants amb l'espai és fonamental i permanent.

- En els projectes educatius de centre només es recull informació sobre els patis pel que fa a l'aspecte físic (plànols) i a la filosofia de fons. D'aquesta manera, es relaciona principalment el pati amb: espai d'acollida de les famílies i convivència, festes, celebracions, etc.
- En altres documents com plans anuals o reglaments de règim, es recull la normativa del pati, s'hi detallen els espais, la vigilància, les regles que cal

seguir, prohibicions, etc., sense pràcticament referències a les oportunitats i usos educatius i curriculars, més enllà de l'educació física.

- El pati no sempre apareix de forma explícita en els documents dels projectes educatius dels centres:
 - Tres centres no han sabut respondre com apareix el pati en el seu projecte de centre. I només tres centres vinculen quatre o cinc àrees curriculars al pati.
 - Tots els centres destaquen l'educació física com l'àrea directament vinculada al pati, i és assenyalada com l'activitat que més limita l'ús d'altres àrees (perquè ocupa la major part d'hores).
 - Altres àrees que es vinculen amb algun tipus d'activitat al pati són: ciències naturals –hort i agenda 21– (14), matemàtiques (7), plàstica (6) i música (2), encara que en la majoria dels casos, solen ser activitats molt puntuals.
- En cap cas es veu una concepció del pati com a prolongació de l'aula.
- El concepte “espai exterior d'aprenentatge” vinculat al pati, proposat per algunes escoles del nostre entorn, ens dóna pistes sobre les potencialitats del pati i resulta clarament innovador i inspirador.
- En experiències d'altres països (molt més freds que el nostre) trobem aules que es perllonguen en el pati a través de porxos.
- En ambdós casos, el límit entre l'aula i el pati es dilueix, de manera que el professorat compta amb dos grans espais educatius i els utilitza de la manera més enriquidora possible.
- També en ambdós casos, el joc és manifestament rellevant com a metodologia d'aprenentatge, però sobretot com a estimulador del desenvolupament cognitiu, afectiu i social dels infants.

No podem obviar la influència de l'entorn, i el pati és un entorn ple de possibilitats educatives.

1. Si l'esbarjo és considerat una activitat educativa dins l'horari lectiu dels alumnes, el pati ha de ser tractat i concebut des de la perspectiva educativa.

2. Quan l'espai interior i exterior es conceben des de la perspectiva de l'educació i l'aprenentatge, el pati es converteix en un recurs clau per al currículum.
3. Mentre pati i currículum estiguin desconnectats estem malbaratant un recurs important.

6. Deixar fer o intervenir... un dilema important

No hi ha coherència entre els discursos del professorat quan es refereixen al joc com a eina educativa i com a eina de transmissió cultural i les seves pràctiques al pati.

Un dels discursos més repetits en les entrevistes realitzades als equips directius és la d'interpretar i entendre el joc al pati com a estona de joc lliure, esbarjo i descompressió, justificant així que no hi hagi cap mena d'intervenció dels adults, ja que això significaria orientar o dirigir les activitats que els infants realitzen al pati. D'això en diem “la fal·làcia del joc lliure”, ja que el veritable joc lliure es relaciona amb flexibilitat, espontaneïtat, i reflecteix l'acció educativa d'autonomia, iniciativa i creativitat.

Però la no-intervenció és, ho vulguem o no, una forma d'intervenció, que deixa que les circumstàncies i casualitats governin l'espai, les activitats i les relacions, sovint lluny dels objectius educatius i voluntats exposades en els discursos i projectes escolars. Destaquem, en aquest aspecte, diverses contradiccions.

- Les estratègies d'intervenció del professorat en els patis escolars són poques i obtenen, en alguns casos, resultats no desitjats.
- S'observa una confusió amb el concepte de *joc lliure*, que s'entén com a activitat en què l'adult no intervé. Això fa que, malgrat que a les escoles es parli de joc lliure, la majoria dels centres (vint-i-dos de trenta) expliciten prohibicions al pati, normalment referides a l'ús dels jocs electrònics, jocs de lluites i baralles. També apareixen prohibicions relacionades amb el perill d'accidents provocats per l'estructura del pati.

- Set centres dels trenta, malgrat que diuen que no hi ha prohibicions, ofereixen una llista d'activitats prohibides. Tan sols un coincideix dient que no hi ha prohibicions i no n'anomena cap.
- Si en els discursos apareixen motivacions educatives a l'hora d'explicitar les prohibicions sobre si es poden portar o no jocs de casa o quins són els objectes que es poden utilitzar al pati, la realitat observada ens mostra incoherències (prohibir els jocs electrònics per individuals i permetre la lectura) i motivacions pràctiques de minimització dels conflictes.
- La principal intervenció en el joc al pati (i la que té més èxit), tot i que es dóna pràcticament de manera inconscient i no mencionada a les entrevistes, és el futbol. La pressió mediàtica, però també la presència omnipresent de la pista esportiva i l'oferta de pilotes per part de l'escola ho possibiliten (és el material més ofert per les escoles).
- Al pati governa sovint la llei del més fort... Els més grans i nois ocupen l'espai central, que en la gran majoria dels casos és la pista, i la resta s'ubica als marges.
- Les intervencions del professorat al pati es vinculen majoritàriament a situacions de conflicte explícit, i el conflicte és interpretat com a tal tan sols en els casos en què és més evident: baralles amb contacte físic i accidents.
- Altres situacions no són considerades conflicte ja que no demanen, explícitament, l'atenció dels adults: és el cas de les noies que ocupen majoritàriament i permanentment espais secundaris: en aquest cas, no s'intervé.
- Aquest concepte de conflicte és molt diferent del que apareix en altres països, que consideren qualsevol segregació, intolerància, desigualtat, etc., i fins i tot l'empobriment del joc infantil, com a conflictes implícits que també demanen intervenció.
- El rol exercit pels mestres al pati, i percebut pels alumnes, és en primer lloc el de vigilar; seguit per un segon rol més passiu com és el d'"asseure's, xerrar i esmorzar".
- De les valoracions fetes pels nois i noies se'n desprèn que on hi ha més presència de professorat als patis es percep que la seva actitud és més activa, i lleugerament més punitiva.

- És durant els dies en què s'intervé propiciant activitats (com el dia sense pilotes), quan aquestes es diversifiquen, s'enriqueixen, i sorgeix també més barreja entre sexes, etc.

Perquè existeixi realment un joc lliure enriquidor cal crear les condicions tant pel que fa a l'espai i la particular disposició dels objectes, com pel que fa a l'actitud vital dels adults propers als infants.

1. Potenciar el joc lliure significa facilitar estímuls per incentivar la creativitat, autonomia, defenses a la frustració, resolució positiva de conflictes, etc. Tot allò que facilita i necessita el joc. En definitiva, idear tècniques i recursos per desenvolupar la capacitat de jugar i no només fabricar llistes de prohibicions.
2. Desfer mites: la intencionalitat educativa no significa exclusivament la intervenció directa, ni la participació en els jocs dels infants porta a la pèrdua d'autoritat o intromissió.
3. Desfer mites: el joc lliure no és sinònim de deixar fer ni d'inhibició de la tasca educativa. No es tracta de dirigir en tot moment les activitats dels infants al pati, sinó d'ampliar el ventall de possibilitats i anar deixant que aflori l'autonomia i iniciativa de l'alumnat en la tria i pràctica de les activitats al pati; cal entendre que aquest és un procés que s'aprèn i que les primeres fases signifiquen acompanyament i maximització de l'oferta.
4. A partir de l'observació del que passa al pati i del que succeeix quan els infants s'agrupen de manera mixta, de quan s'intervé, quan es modifiquen petits recursos, etc., es poden treure les pautes per reflexionar sobre la intervenció i dotació d'aquesta amb intencionalitat educativa, incidint en les desigualtats de sexe, l'origen sociocultural, la pobresa de repertori lúdic, l'esperit creatiu, etc.

7. Agressivitat *versus* col·laboració en les observacions realitzades

Entenem per agressivitat aquelles situacions en què algun o alguns dels participants en el joc s'han mostrat físicament o verbalment enfadats i ha dirigit

algun tipus d'acció agressiva (verbal o física) cap algun altre company o grup de companys.

Els jocs en si mateixos comporten conflicte i sovint malentesos, discussions que acaben en un “doncs ja no t'ajunto”, insults o baralles físiques. Aquests conflictes i la seva manera de resoldre'ls és, sens dubte, una de les moltes oportunitats educatives que ens brinda el fet de jugar. Saber quan intervenir, quan esperar que els mateixos infants resolguin les seves desavinences, i com i quan donar els recursos perquè aprenguin a mediar entre ells, és un art propi del saber fer dels mestres educadors.

- Per a molts infants, l'estona de pati constitueix el temps diari de joc compartit més intens, on conviuen infants de diferents edats, amb diferents interessos, la qual cosa provoca moments de convivència d'alta intensitat.
- La major part de les activitats observades entre l'alumnat s'han desenvolupat en situacions de col·laboració, negociació i distensió.
- Només en sis de les seixanta-vuit observacions s'ha documentat un cert nivell d'agressivitat, que només en un cas ha estat d'agressió física (una puntada de peu).
- El pati és un espai clar de convivència i col·laboració on la major part dels conflictes es resol de manera natural.
- A pesar d'això, el pati és percebut pel professorat com un espai de conflicte potencial, per si mateix i pel tipus d'activitats que s'hi fan.
- La raó que s'al·ludeix per separar els infants per edats és la d'evitar agressions dels més grans cap els més petits.
- Tanmateix, existeixen altres formes d'agressivitat que no són percebudes com a font de conflicte i agressivitat, com l'exercida per la llei del més fort, que comporta l'ocupació permanent dels espais centrals pels nois o cursos més grans i la manca de visibilitat permanent de les noies.
- Es vigilen les agressions, però no es registren suficientment tots els processos educatius que es donen de manera espontània: escoltar l'altre, posar-se d'acord, fixar objectius comuns, sotmetre's a regles, formació del concepte d'un mateix, l'autoestima, la imaginació i resolució de conflictes, l'aprenentatge assaig-error... i un llarg etcètera.

- La recerca feta al Regne Unit ens parla d'una concepció del joc al pati com una activitat clau per augmentar les competències socials dels nens i nenes, la capacitat de treball en grup, la concentració i la higiene mental, i, en conseqüència, capaç de reduir l'assetjament escolar en etapes posteriors, així com reduir l'estrès.

El pati és percebut com a font de conflictes i perills; i és vist com una amenaça més que com una oportunitat.

1. Reflexió de la comunitat educativa sobre el significat de conflicte i agressivitat.
2. Educar la mirada dels mestres perquè sàpiguen llegir en el joc espontani dels infants les diverses potencialitats educatives i analitzar la realitat i les possibilitats del pati.
3. Entendre les possibilitats educatives de socialització, en els processos de respecte i convivència que comporta un joc lliure ric en recursos i experiències, facilitaria l'aproximació oberta i positiva al pati.
4. Fer de les amenaces oportunitats, aproximant-nos a les possibilitats del pati com un aliat de la tasca educativa.

8. És suficient el tractament morfològic per impulsar l'ús educatiu del pati?

Quan vam començar aquest estudi estàvem convençuts que la transformació morfològica dels patis havia de suposar de manera òbvia i immediata la transformació dels patis en veritables espais educatius. La realitat ens aporta un matís primordial. Si bé la transformació morfològica es fa absolutament necessària, no resulta suficient per a un veritable canvi en l'ús i aprofitament educatiu del pati. Cal una aproximació diferent per part de la comunitat educativa, mestres i famílies, que atorgui als patis la seva veritable potència educativa.

- Dels nou patis amb millors condicions físiques, només tres aconsegueixen una bona nota pel que fa a la intervenció educativa, i cinc suspensen en aquest aspecte.

- Sempre que trobem elements de joc ho fem en centres en què hi ha diversitat de superfícies i espais en el pati. No passa al contrari, és a dir, que hi hagi diversitat d'espais no significa que hi hagi elements de joc al pati.
- En les observacions generals dels patis hem trobat sempre concentracions d'alumnat al voltant dels elements del pati, ja siguin arquitectònics (columnes, escales, grades, fonts, bancs), com elements o infraestructures de joc (gronxadors, tobogans, jocs pintats).
- De tota l'observació se'n desprèn que la riquesa d'activitats, definides per la seva varietat, és major en els patis on hi ha més oferta disponible d'elements, siguin naturals, de joc o arquitectònics.
- Dels deu patis que suspenen en condicions físiques, en trobem tres que obtenen una bona nota pel que fa a la intervenció educativa, la qual cosa ens fa concloure que, fins i tot en condicions pèssimes, hi ha equips que saben capgirar positivament aquesta situació.
- D'aquests deu, però, la majoria (cinc patis) obté males qualificacions tant en l'aspecte físic com en l'educatiu, de manera que es confirma la tendència.
- Les recerques internacionals coincideixen a remarcar que la morfologia dels patis té una gran importància, però no és definitiva ni definitòria del joc que s'hi realitzarà. Els aspectes més rellevants els situen en: mida i densitat dels patis, segregació de les pistes esportives, varietat de terres i zones, i elements clau per al joc.
 - Aquestes mateixes recerques coincideixen a donar la màxima importància a l'actitud dels mestres sobre el valor del joc en l'educació i els aprenentatges.
 - Entenen la intervenció com a eina per matisar i enriquir el joc lliure dels infants.
 - Utilitzen la transformació morfològica dels patis com a excusa per generar processos participatius de canvi en la comunitat educativa: pares i mares, mestres i educadors.

1. La transformació morfològica es fa absolutament necessària, però no resulta suficient per a un canvi veritable en l'ús i aprofitament educatiu del pati.

2. Cal, però, garantir un seguit d'aspectes morfològics:
 - Dimensions i densitat
 - Combinació de superfícies i elements arquitectònics que afavoreixin la diversitat d'oferta i que descentralitzin unes activitats i en facin visibles altres.
 - Segregació de la pista esportiva
 - Espais i elements de joc estimuladors de la capacitat de jugar (aspectes de motricitat, cognitius i socioafectius).

3. Cal també assegurar una reflexió que provoqui la reformulació de la missió dels patis dins el projecte d'escola.
 - Paper del joc i dels patis en el currículum.
 - Debat entorn dels conceptes d'*espais interiors i exteriors d'aprenentatge*.
 - Debat entorn del sentit de les prohibicions al pati.
 - Debat entorn del paper de responsabilitat social que l'escola ha de fer i les funcions del pati i el joc en aquesta responsabilitat.

9. La transformació del pati de l'escola com a eina de conscienciació i participació de la comunitat educativa

Tenim, doncs, prou elements de reflexió i debat per identificar les pistes que ens han de conduir a un veritable projecte de transformació per fer dels patis eines eficients d'intervenció educativa.

La primera idea fonamental és que queda clar que per a una veritable transformació del pati cal alguna cosa més que un canvi morfològic. O dit d'una altra manera, sense la vinculació i compromís de tota la comunitat educativa, és molt difícil possibilitar la veritable transformació del pati.

Des d'aquesta perspectiva, la transformació del pati esdevé alhora una eina excel·lent de participació i mobilització de la comunitat educativa.

Així mateix, tenim experiències i bones pràctiques que ens poden resultar suggeridores i reveladores:

- Les experiències observades al Regne Unit ens mostren com la transformació morfològica del pati és la clau de volta i motivació d'una veritable transformació; sempre que en aquest canvi hi estigui implicada i compromesa tota la comunitat educativa.
- La implicació de la comunitat educativa passa per la seva participació activa en la reflexió i debat sobre l'observació i anàlisi del propi pati, el paper del joc en l'educació primària, la definició de la missió del pati, la identificació de tècniques i recursos per incentivar la capacitat de jugar, el vincle i lligam entre joc, pati, convivència i currículum, etc.
- En definitiva, s'utilitza la transformació morfològica dels patis com *excusa* per generar processos participatius de canvi en la comunitat educativa: alumnat, mestres, i pares i mares.

Sembla, doncs, que l'actitud dels mestres i famílies vers el valor educatiu del joc per una banda, i la missió dels patis respecte a l'educació i els aprenentatges per una altra, són fonamentals per aconseguir l'objectiu plantejat. Aquesta actitud caldrà incentivar-la i acompanyar-la:

- Sens dubte, una de les reflexions d'aquest debat serà la sensibilització necessària i la formació dels mestres i de tot el personal educatiu de l'escola (monitors de menjador, de paraescolars i d'extraescolars) en metodologies lúdiques d'educació a través del joc. Aquestes metodologies els permetran educar la mirada en l'observació del joc espontani dels infants, identificar tècniques i recursos desenvolupadors de la capacitat de jugar, així com la integració dels espais exteriors com a recurs d'aprenentatge.
- Els pares i mares no poden quedar al marge d'aquest debat, ja que caldrà la seva complicitat per aconseguir una valoració positiva del pati com a espai d'oci educatiu i aprenentatge. La vivència que el temps de lleure no és un temps perdut ni *deseducador*, la distinció entre seguretat i risc zero, la visualització de les oportunitats educatives que brinda el pati, etc., són aspectes clau en què incidir.

- D'altra banda, també caldrà incentivar els processos crítics i creatius de l'alumnat, per tal que la seva participació en aquest procés de transformació sigui realment enriquidora. Imaginar nous espais, noves possibilitats de joc, l'ús no convencional dels objectes, etc., requereix un treball d'obertura creativa necessari i apassionant.
- Experiències internacionals del nostre entorn ens mostren que quan la comunitat educativa s'implica en la incorporació del pati dins els recursos educatius de l'escola, no només es beneficia l'alumnat, sinó que fàcilment el pati s'obre perquè la comunitat veïnal en gaudeixi. No en va, el pati de l'escola és, per a molts infants, la primera experiència d'espai públic.

No és casualitat que davant la situació dels patis estudiats, tan sols dos centres públics obrin les portes a la comunitat del barri; i que un dels dos estigui descontent pels problemes que els ocasiona.

La transformació dels patis possibilita una reflexió i debat que transcendeix els propis patis i enriqueix el projecte de centre i per tant el procés educatiu de l'alumnat.

1. Es absolutament necessari que es canviïn conceptes i actituds, i per tant és bàsic que l'espai exterior del pati, i també el joc, estiguin integrats en el projecte de centre com a recurs educatiu de primer ordre.
2. Per aconseguir aquesta integració, la transformació morfològica del pati esdevé una motivació magnífica que possibilita l'inici d'un procés de reflexió i debat.
3. El procés participatiu ha d'abastar tota la comunitat educativa posant-la en tensió per aprofundir en el model i conseqüències que hi ha darrere de cada decisió pel que fa al disseny, infraestructures i particular disposició dels elements.
4. Cal dotar aquest procés participatiu d'una metodologia que asseguri el resultat pretès: la transformació del pati en un espai educatiu.

⑥ Seminari

PRESENTACIÓ, OBJECTIUS I METODOLOGIA

L'objectiu principal del seminari celebrat el 26 de gener de 2010 de 9:30h a 14h a Can Bordoï (Fundació Jaume Bofill) ha estat presentar i discutir els principals resultats i conclusions de la recerca sobre els *Patis de les escoles de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*, i en especial les conclusions extretes, per tal de posar de manifest la importància dels patis com a espai d'educació integral a través del joc, fent entrar aquest espai dins el debat educatiu tant pel que fa a la seva concepció morfològica com als seus usos.

El seminari va tenir dues parts ben diferenciades, una primera on es van presentar les grans conclusions de la recerca i una segona de treball en petits grups.

En la primera part, després de presentar la dinàmica del seminari i l'associació IPA, les primeres hores de treball tenien com a objectiu presentar els principals resultats de l'estudi realitzat (del qual ja se n'havia avançat bona part amb l'enviament, uns dies abans, del resum executiu i de les dades bàsiques de l'observació). A continuació es va obrir un torn de preguntes i aclariments generals, i posteriorment es va procedir a la presentació de les conclusions de l'estudi, seguida d'un breu debat.

L'objectiu de la segona part era treballar en petits grups per generar debat i extreure dels participants reflexions concretes sobre tres aspectes que havia posat de relleu la recerca: morfologia del pati, el pati com espai educatiu en el temps d'esbarjo, i el pati com a espai educatiu inserit en les matèries curriculars.

Cada grup havia d'abordar l'estudi des d'una perspectiva diferent per tal de centrar la reflexió de les conclusions i les propostes de futur i continuïtat del projecte des d'òptiques diverses. Cada participant es va situar lliurement, per afinitat i expertesa professional, en un dels grups, i es va garantir que a cada grup hi hagués un membre d'IPA.

Un cop acabades les sessions en grup, els participants van posar en comú totes les propostes i es va obrir un torn de preguntes i debat (plenari). Com a tancament, es proposà als participants concloure el seminari apuntant línies de futur per al projecte.

A causa de la gran quantitat de dades de l'estudi, la diversitat de perfils professionals dels assistents al seminari i la multiplicitat d'aspectes tractats, presentarem les conclusions del seminari agrupades en els tres grups focus en què es van dividir els assistents. Així mateix, acabarem amb les conclusions extretes de la sessió plenària del seminari.

REFLEXIONS PRINCIPALS

Grup 1: Morfologia

Es posa de manifest la complexitat de qualsevol intervenció o canvi a nivell morfològic en els patis de les escoles, tant en escoles noves com en les que ja existeixen. Ara bé, tot i la dificultat, tenim exemples i experiències que demostren que és possible identificar criteris comuns i garantir els aspectes de forma mínims que estimulin la capacitat de jugar dels infants!

Per fer possible el canvi, cal aprofitar plans d'entorn i implicar tota la comunitat educativa en el sentit ampli (botiguers, associacions del barri, etc.): cal desenvolupar processos participatius amb una metodologia participativa que impliquin tota la comunitat.

Pel que fa a la reglamentació dels patis, és crucial sensibilitzar l'administració educativa, l'administració local –les diferents àrees que intervenen, i no només la d'educació-: no hauria de passar que l'única cosa reglamentada dins els patis sigui la pista. Entenem que la ubicació dels patis és un element rellevant a tenir en compte en la reglamentació, així com també ho són la seguretat, els espais ocults, la situació de l'edifici... A més a més, també es posa de manifest la necessitat que els criteris de construcció de les escoles i especialment dels patis estiguin concebuts també des de la intencionalitat educativa.

Grup 2: Currículum i pati

El pati és, sense cap mena de dubte, una oportunitat educativa. Així doncs, cal omplir l'espai del pati de continguts curriculars vinculats a les competències. Pel que fa als recursos humans al pati, es posa de manifest la necessitat de reflexionar i trobar noves maneres d'actuar: identificar el pati com un espai on es poden dur a terme metodologies participatives, on els alumnes porten la iniciativa, on es comparteix...

Perquè el pati esdevingui un projecte de centre, és necessari identificar aquests processos participatius, sistematitzar-los, documentar-los i fer-ne un seguiment.

Grup 3: Joc, esbarjo i pati

El pati, entès com a extensió de l'aula, ens brinda múltiples oportunitats educatives plenes de potencialitats. Superar la vivència del pati com a font de problemes, riscos i conflictes, per part de pares i mestres, és indispensable per a aquesta nova mirada. D'aquesta manera, cal també aprofundir en els temes de responsabilitat civil implicant els pares en aquesta reflexió i cercant el consens.

Per fer això possible, és imprescindible un canvi de mentalitat per part de l'escola (pares i mestres), de manera que es coneguin i evidencïin les potencialitats educatives del joc i el necessari desenvolupament de la capacitat de jugar dels infants i també dels adults educadors, per al creixement sa i harmònic i el clima de convivència escolar. Sense aquesta nova mirada dels mestres, la millora morfològica dels patis serà insuficient. La perseverança és clau en aquest canvi.

En aquest sentit, cal *empoderar* els mestres que ja estan treballant en aquesta línia i oferir a les escoles acompanyament en aquest procés, formació, i espais i models de referència que els enriqueixin i inspirin. I fer-ho amb total recolzament i complicitats per part de les administracions.

També es va reflexionar sobre la possibilitat d'aplicar metodologies d'aprenentatge servei amb els alumnes de més edat o amb altres agents per garantir una dinamització quotidiana, fresca i multiplicadora de bones pràctiques.

CONCLUSIONS

Cal transformar el pati en un veritable espai i temps educatiu en sintonia i relació intrínseca amb el projecte de centre.

1. Aquesta transformació no només ha de ser morfològica: tant o més important que aquesta és la transformació de la visió i missió del pati pel que fa a la seva intencionalitat educativa. No hi haurà una transformació si no hi ha una reflexió a fons sobre el que passa a l'interior de l'escola. Són els conceptes mateixos d'ensenyament i aprenentatge els que condicionen la visió del pati: com l'escola organitza els espais i els temps. La línia que s'apunta és la de la relació entre els espais interior i exterior (pati) d'aprenentatge.
2. La proposta de canvi morfològic és una bona excusa per provocar el canvi profund necessari en l'escola, la concepció de l'ensenyament i l'aprenentatge: una nova mirada i un canvi d'actitud respecte al joc el pati i l'esbarjo per part de la comunitat educativa.

3. Cal una nova òptica i una implicació a fons de tota la comunitat educativa (famílies, mestres, infants, entorn, administració) per fer possible i real aquesta transformació, que doni visibilitat i sintonitzi amb totes les possibilitats educatives que ofereix el pati.
4. Si bé no hi ha un pati ideal, sí que hi ha criteris generals, processos i metodologies de participació i transformació que poden ser comunes. Podem compartir un procés, una metodologia que ens ajudi a mirar el pati des d'una perspectiva nova i a analitzar com podem transformar el nostre propi pati.
5. Destacar especialment la funció del mestre: dins dels processos participatius de canvi al pati cal cercar especialment la complicitat i implicació dels mestres. S'han de buscar maneres de formar els mestres, de valorar la seva opinió i experiència i d'engrescar-los. Tot això, però, passa per un canvi de cultura de l'escola i del mestre, on el què passa just abans de sortir al pati, com es viu i s'enriqueix l'estona del pati, què passa després i com es resolen conflictes són temàtiques clau d'aquesta reflexió.
6. El canvi de mirada no hauria de ser contradictori amb les petites conseqüències que es poden anar fent: el recorregut implica compartir avenços que ja s'han portat a terme.
7. Hi ha bons exemples de transformacions de patis de les escoles: tenim, doncs, on emmirallar-nos. I tenim idees i propostes per seguir endavant en aquest propòsit.
8. És crucial la incorporació d'aquesta qüestió en les agendes de les institucions: en els criteris de construcció, en els processos de participació i convenis de col·laboració que es dissenyin, en els projectes de centre, etc.
9. Es posa de manifest la idoneïtat de difondre l'estudi tant en l'àmbit de la recerca, administracions, com en el dels mestres i escoles per provocar debat, revulsiu, reflexió, inquietud, idees...

PROPOSTES

- Mirada nova, positiva, estimuladora i plena d'oportunitats i reptes educatius, que permeti visualitzar la potencialitat del pati com a recurs educatiu.

- Compromís de tota la comunitat educativa i de les administracions corresponents. *Empoderament* dels mestres amb el suport, complicitat i implicació de tota la comunitat educativa.
- Procés participatiu (amb metodologia i sistematització) amb cabuda dels diferents agents socials de cada territori.
- Difusió d'aquest estudi com a instrument catalitzador del canvi.
- Continuïtat de l'estudi en un doble sentit: educació secundària i avant-projectes en dues escoles seleccionades, on es cerqui la identificació de processos i metodologies d'èxit per a la transformació dels patis.

7 Punt i seguit: projectes de futur

Estem molt satisfets del conjunt d'observacions, reflexions i treballs que al voltant del joc i el pati hem pogut fer mitjançant la realització de la primera fase de l'estudi. La intuïció inicial de l'associació IPA, que ha treballat i reflexionat sobre el pati escolar i la seva funció educativa mitjançant l'aprenentatge a través del joc, s'ha vist reforçada un cop feta la observació de la mostra de patis i la cerca d'experiències significatives.

Com hem dit a les conclusions, el pati escolar és en si mateix un espai educatiu, i tan important és la seva morfologia com l'ús que se'n fa. Tots dos necessiten, doncs, una forta intencionalitat educativa. Però també hem constatat que, més enllà de la desitjable transformació i millora dels patis, el més important és que pot esdevenir una magnífica eina de motivació per fer participar tota la comunitat educativa en un procés de reflexió, debat i acció, i aquest important tema fins i tot es podria posar a l'agenda pública per promoure'n el debat.

Volem transformar i canviar els patis, la seva concepció, la seva morfologia i el seu ús. Però, sobretot, el que desitgem és ajudar a transformar la visió del pati que té la comunitat escolar, i posar sobre la taula la seva potencialitat educativa, precisament al bell mig de tots els membres que la componen.

I per a això, res millor que concebre un procés participatiu del professorat, l'alumnat i els pares i mares, en estret contacte amb professionals, experts i agents socials de l'entorn, per reflexionar sobre el pati i el seu paper. D'aquesta manera, en ampli debat, deixant anar la imaginació i la il·lusió, participant, unint en un projecte de la comunitat les diferents visions, vessants i papers que pot fer el pati en els diferents moments del curs escolar, es pot concebre un nou pati que doni cabuda al joc i la seva capacitat educativa, i que permeti trobar noves expressions de vida col·lectiva.

Aquest és el nostre somni i la nostra voluntat, i per això ens proposem continuar aquest projecte duent a terme les accions següents:

- Selecció de dues escoles on es puguin dur a terme dues experiències de participació de la comunitat educativa per reflexionar i debatre sobre el pati i el seu paper, per arribar a la realització de dos avantprojectes d'intervenció específica en patis per transformar la seva morfologia d'acord amb el projecte educatiu resultat del procés.
- A partir d'aquestes dues experiències pilot, guiades, observades i monitorades per l'equip d'IPA, extreure una metodologia especialment pensada per realitzar processos de participació a les comunitats educatives per al debat, reflexió i transformació dels patis, amb especial incidència en el joc i la seva capacitat educativa.
- Addicionalment, volem elaborar també, partint de l'experiència dels dos processos de participació i la confecció dels dos avantprojectes de transformació, un conjunt de pautes i criteris que puguin ésser d'utilitat en els propers dissenys de patis, quan es projectin noves construccions escolars.
- Finalment, es preveu també la realització d'un recull de jocs i activitats especialment pensats per a la dinamització i aprofitament dels patis.

Aquesta segona fase contempla, doncs, des del procés de participació de la comunitat educativa fins a la realització de l'avantprojecte de transformació morfològica del pati. L'Associació IPA i els autors d'aquest estudi, per totes les raons exposades, considerem vital trobar els recursos per portar a terme la totalitat

de la segona fase (que inclou els dos avantprojectes), i els addicionals per fer els dos projectes i la seva efectiva transformació. D'aquesta manera, es podrien també contrastar els avenços educatius de les dues comunitats i treure'n noves experiències.

Finalment, volem recordar que aquest estudi s'ha centrat en els patis de primària. Tanmateix, ens proposem trobar també els recursos necessaris per fer un estudi semblant sobre els patis de secundària que combini observació, procés participatiu i intervenció.

Bibliografia

AADD (2001). *El juego para todos en los parques infantiles*. València: AIJU.

AADD (2004). “El patio, espacio educativo”. *Cuadernos de Pedagogía*, 332.

AADD (2006). *Guies metodològiques. Recomanacions per a la construcció d'escoles bressol municipals*. Barcelona: Institut d'Edicions.

AADD (2006). *Entramados. La experiencia de una comunidad de aprendizaje*. Barcelona: Editorial GRAÓ.

BARBOUR, A. C. (1999). “The impact of playground design on the play behaviors of children with differing levels of physical competence”. *Early Childhood Research Quarterly*, vol. 14, núm. 1, pàg. 75-98.

BARRERA, M.; CORTS, M.; FATSINI, E. i GUITART, R. (2005). “Els espais”. Monogràfic VII Jornades d'Escoles 0-12. *Revista Guix*, núm. 326.

BLATCHFORD *et al.* (2003). “The social context of school playground games: Sex and ethnic differences, and changes over time after entry to junior school”. *British Journal of Developmental Psychology*, núm. 21, pàg. 481-505.

BONAL, X. i TOMÉ, A. (1996). "Metodologías y recursos de intervención". *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 245, pàg. 56-69.

BOYLE, E. A., DUFFY, T. i DUNLEAVY, K. (2003). "The Validity of Vermont's Inventory of Learning Styles in a Scottish Higher Education Setting". *British Journal of Educational Psychology*, núm. 73, pàg. 267-290.

BROTO, C. *et al.* (2006). *Nuevo diseño en espacios de juego*. Barcelona: Ed. Links.

CABANELLAS, I. i ESLAVA, C. (2005). *Territorios de la infancia. Diálogos entre arquitectura y pedagogía*. Barcelona: Editorial Graó.

CANTÓ, R. i RUÍZ, L. (2005). "Comportamiento Motor Espontáneo en el Patio de Recreo Escolar: Análisis de las diferencias por género en la ocupación del espacio durante el recreo escolar". *Revista Internacional de ciencias del deporte*, núm. 1, pàg.28-45.

CAPDEVILA, L. i CONCEPCIÓ, B. (2007). *Recuperem els jardins escolars*. Barcelona: Ediciones Octaedro.

COLWELL, M. i LINDSEY, E. (2005). "Preschool Children's Pretend and Physical Play and Sex of Play Partner: Connections to Peer Competence". *Sex Roles*, vol. 52, 7-8, pàg. 497-509.

FERNÁNDEZ OSTOLAZA, A. (1996). *Eco-auditoría escolar*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. Pàg. 75-100.

GANDINO, B. i MANUETTI, D. (1998). *La Città Possibile*. Milà: Red Edizioni.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2009). *Criteris per a la construcció de nous edificis per a centres docents públics*. En línia: <http://www20.gencat.cat/docs/Educacio/Documents/ARXIUS/Criteris_nov_09.pdf>

GIULIANO, T. A. i POPP, K. E. (2000). "Footballs versus Barbies: Childhood Play Activities as Predictors of Sport Participation by Women". *Sex Roles*, vol. 42, núm. 3-4, pàg. 159-181.

GRUGEON, E. (2005) "Listening to learning outside the classroom: student teachers study playground literacies". *Literacy*, vol.39, núm.1, pàg. 3-9.

HART, R. (2001). *La participación de los niños en el desarrollo sostenible*. Barcelona: PAU Education.

HOWARD, A. W. *et al.* (2005). "The effect of safer play equipment on playground injury rates among school children". *Canadian Medical Association Journal*, vol.172, núm.11, pàg. 1443-1446.

HUDSON, S. D. *et al.* (2005). "How SAFE Are School and Park Playgrounds? A Progress Report". *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, vol. 76, núm. 1, pàg. 16-20,28.

INSTITUT MUNICIPAL DE PARCS I JARDINS (1995). *La conquesta del verd. Els parc i els jardins de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Regidoria d'Edicions i Publicacions.

MALAGUZZI, L. (2001). *La educación infantil en Reggio Emilia*. Barcelona: Ediciones Octaedro.

MARÍN, I.; PENÓN, S. i MARTÍNEZ, M. (2008). *El placer de jugar. Aprende y diviértete jugando con tus hijos*. Barcelona: Ediciones CEAC.

MEYER, H. A. *et al.* (2004). "Teachers reasoning about school fights, contexts, and gender: an expanded cognitive developmental domain approach". *Aggression and Violent Behavior*, vol. 9, núm. 1, pàg. 45-74.

MEYERHOFF, M. K. (2001). "Perspectives on parenting: Having fun and learning". *Pediatrics for Parents*, vol. 19, núm. 1, pàg. 8-9.

MOLINS, C. (1998). *Aproximació a l'estudi del joc com aprenentatge sociocultural*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. [Treball de recerca]

MOLINS, C. (2005). *Ventajas, dificultades y límites de la etnografía escolar. Estudio del aprendizaje sociocultural a través del juego*. Actes de la I Reunió Científica Internacional sobre Etnografia i Educació. Talavera de la Reina 12-14 juliol 2004. València: Ed. Germania.

MOLINS, C. (2006). "Cultural Change and Play: on Schools' Misunderstanding of Teenage Knowledge". *PlayRights Journal. An International Journal of the Theory and Practice of Play*, vol. 27, núm. 1, pàg. 4-11.
En línia: <http://www.ipaworld.org/Journals/PlayRights_v27n1_2006.pdf>. [Consulta 27 d'abril de 2006]

NORMAN, N. (2003). *An Architecture of Play: a Survey of London's Adventure Playgrounds*. Londres: Four Corners Books.

PÀVIA, V.; RUSSO, SANTANERA I TRPIN (1994). *Juegos que vienen de antes: incorporando el patio a la pedagogía*. Buenos Aires: Ed. Humanitas.

RITSCHER, P. (2001). *Què farem quan siguem petits?: cap a una intercultura entre adults i infants*. Barcelona: Associació de mestres Rosa Sensat.

ROJALS DEL ALAMO, M. (2004). *Nuevos diseños en parques infantiles*. Barcelona: Links.

SMITH, S. (1999). "Patios para aprender". Article d'opinió al web del Ministeri de Medi Ambient. En línia: <http://www.mma.es/portal/secciones/formacion_educacion/reflexiones/firma32.htm>.

STRATTON, G. (2000). "Promoting children's physical activity in primary school: an intervention study using playground markings". *Ergonomics -London-*, vol.43, núm.10, pàg. 1538-1546.

SWAIN, J. (2000). "The Money's Good, The Fame's Good, The Girls are Good: the role of playground football in the construction of young boys' masculinity in a junior school". *British Journal of Sociology of Education*, vol.21, núm.1, pàg. 95-109.

TOMÉ, A. i RUÍZ, R. A. (1996). "El espacio de juego: escenario de relaciones de poder". *Aula de Innovación Educativa*, vol. 5, núm. 52/53, pàg. 37-41.

Annexos

QUÈ ÉS IPA?

L'Associació Internacional pel Dret dels Infants a Jugar (IPA) és una associació fundada a Dinamarca l'any 1961, reconeguda pel Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides i amb estatus consultiu a UNESCO i UNICEF.

Un moment clau per al desenvolupament i consolidació de l'IPA va ser l'adopció, per part de les Nacions Unides, en la Convenció sobre els drets dels infants, de l'Article 31, que ret homenatge a la importància del joc en el desenvolupament de la infància.

Des de llavors, l'organització s'ha anat ampliant gradualment per arribar a ser veritablement internacional, és present a cinquanta països, troba les seves branques més actives a l'Argentina, el Brasil, Alemanya, Irlanda, Nova Zelanda, Espanya, Irlanda del Nord, Austràlia, el Canadà, Hong Kong, el Japó, Portugal, Suècia, els Estats Units, Bèlgica, Dinamarca, l'Índia, Holanda, Escòcia, Anglaterra i Gal·les.

Els seus objectius principals són:

- Preservar, protegir i promoure el dret de tots els infants al joc.

- Establir els mecanismes de comunicació necessaris per a la difusió d'aquest dret.
- Ser una eina per a l'intercanvi interdisciplinari i d'actuació, mostrant la perspectiva dels infants en les polítiques de desenvolupament.
- Promoure la creació d'entorns socials i físics on els infants puguin tenir un desenvolupament saludable.

A partir de l'any 2005, el que fins aquell moment era la representació de l'IPA a Espanya es constitueix com a associació, sota el nom de Asociación Internacional por el Derecho de Niños y Niñas a Jugar de España (IPA España), i l'Imma Marín Santiago n'és escollida presidenta. L'associació comparteix els objectius d'IPA en l'àmbit internacional i s'ha fixat els seus objectius específics propis:

- Donar a conèixer IPA a tot el territori espanyol i ampliar el seu àmbit de participació i d'actuació.
- Donar a conèixer la importància del joc mitjançant l'impuls d'experiències i bones pràctiques que permetin fer créixer les activitats de joc i influir en les polítiques socials i educatives.
- Consolidar el projecte d'IPA a Espanya, donant cabuda a diferents professionals, empreses i institucions per tal que hi participin activament.

Així, a IPA Espanya impulsem projectes com ara la celebració del Dia Internacional del Joc, el 28 de maig, o el desenvolupament d'un projecte de ludoteques per a infància i adolescència en risc a Nicaragua. A més, es concedeix el Premi IPA Espanya a la promoció i difusió del dret dels infants a jugar.

Per tot això i perquè estem convençuts que jugar és un dret, una manera d'abordar la vida, una font d'alegria, plaer i satisfacció indispensable per al desenvolupament intel·lectual, psicomotor, afectiu i social de les persones i una peça clau de la cultura i la comunitat, volem impulsar projectes, com ara aquest, que facilitin a la infància espais adequats i enriquidors per al seu creixement sa, on el joc sigui l'eix vertebrador, com a activitat principal de la infància.

PARTICIPANTS AL SEMINARI

David Altimir	Associació de mestres Rosa Sensat
Xavier Aragay	Associació IPA
Montserrat Baquero	Escola Segrià
Ramon Benet	Fundació Joan XXIII
Pilar de Bolos	Escola Carne Auget
Meritxell Bonàs	Escola Martinet
Carme Bosch	Diputació de Barcelona
Conxita Calvo	Ajuntament de Mataró
Jordi Canyelles	Arquitecte
Teresa Climent	Fundació Jaume Bofill
Salut Corsà	Escola Terres de Ponent
Míriam Espinàs	Ajuntament de Vilanova i la Geltrú
Yolanda González	Consorti d'Educació de Barcelona
Jordi Grau	Consorti d'Educació de Barcelona
Antonia Hernández	Institut d'Educació. Ajuntament de Barcelona
Esther Hierro	Associació IPA
Irene Lop	Fundació Jaume Bofill
Imma Marín	Associació IPA
Raül Manzano	Moviments de Renovació Pedagògica
Maite Martínez	Marinva
Antoni Martorell	Institut d'Educació. Ajuntament de Barcelona
Cris Molins	Associació IPA
Jesús Moral	Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya
Esther Ortoneda	Escola Ruben Dario
Jordi Sànchez	Fundació Jaume Bofill
Jaume Trilla	Universitat de Barcelona

INFORMES BREUS

- 1 **Les desigualtats educatives a Catalunya: PISA 2003**
Ferran Ferrer (dir.), Gerard Ferrer i José Luis Castel
- 2 **El paper crucial del professorat. Atraure, preparar i mantenir professors de qualitat**
OCDE. Polítiques d'Educació i de Formació
- 3 **El procés de normalització d'estrangers 2005. Balanç i perspectives**
Maria Helena Bedoya Muriel i Eduard Solé Alamarja
- 4 **Itineraris de formació i inserció laboral dels joves a Catalunya**
Rafael Merino i Maribel García
- 5 **Els imams de Catalunya: rols, expectatives i propostes de formació**
Jordi Moreras
- 6 **Sisena hora: una oportunitat o una dificultat per avançar?**
Joaquín Garín, Isabel Sánchez i Jesús Viñas
- 7 **Joves i política**
Núria Valls i Andrea Borison
- 8 **Els sistemes educatius als països d'origen de l'alumnat immigrant. Una aproximació**
Miquel Àngel Alegre, Ricard Benito i Sheila González
- 9 **Els plans educatius d'entorn: debats, balanç i reptes**
Miquel Àngel Alegre i Jordi Collet
- 10 **Formació i professionalització del professorat de secundària a Catalunya**
Gemma Tribó
- 11 **La desafecció política a Catalunya. Una mirada qualitativa**
Ismael Blanco i Pau Mas
- 12 **Històries d'immigració: la comprensió dels patrons de rendiment escolar dels joves immigrants nous**
Carola Suárez-Orozco i Marcelo Suárez-Orozco
- 13 **L'educació catalana a la premsa**
Jaume Carbonell i Sebarroja i Antoni Tort i Bardolet
- 14 **Simbologies en l'espai públic. Els debats sobre l'ús del *hijab* a Europa**
Jordi Moreras
- 15 **Actituds, comportament polític i xarxes organitzatives dels immigrants a la ciutat de Barcelona**
Laura Morales i Eva Anduiza (directores), Laia Jorba, Josep San Martín i Amparo González
- 16 **Les responsabilitats legals en les activitats educatives realitzades més enllà del temps lectiu**
Neus Soriano, Ramon Plandiura i Eva Izquierdo
- 17 **El salari de reserva de les dones desocupades a Catalunya**
Dídac Queralt Jiménez
- 18 **Models educatius familiars a Catalunya**
Javier Elzo Imaz (coordinador), María Teresa Laespada Martínez i Ana Martínez Pampliega
- 19 **L'escola del segle XXI. Una mirada des de la societat civil**
Mireia Civís i Zaragoza, Jordi Riera i Romaní, Annabel Fontanet i Caparrós i Elena S. Ojando i Pons
- 20 **Les persones en situació de sense llar de Barcelona: perfils, estat de salut i atenció sanitària**
Joan Uribe i Sara Alonso
- 21 **Crònica de la Llei d'Educació de Catalunya**
Ramon Farré Roure

- 22 **De l'acollida a la ciutadania: la formació de la població adulta immigrada**
Xavier Aranda, Miquel Casanovas, Alfons Formariz (coordinador) i Pep Vidal
- 23 **El reagrupament familiar a Catalunya, una aproximació qualitativa**
Rosalina Alcalde, Andreu Domingo, Diana López, Jordi Bayona i Amparo González
- 24 **Trajectòries sociolaborals de la població immigrada. Factors explicatius**
Sarai Samper, Raquel Moreno (D-CAS, Col·lectiu d'Analistes Socials)
- 25 **L'opinió dels catalans sobre la immigració**
Mónica Méndez Lago
- 26 **Continuar o abandonar. L'alumnat estranger a l'educació secundària**
Carles Serra i Josep Miquel Palaudàries
- 27 **Impacte de la crisi econòmica en la immigració internacional a Catalunya l'any 2008**
Andreu Domingo i Albert Sabater
- 28 **De l'aula d'acollida a l'aula ordinària. Orientacions per a la transició**
Ricard Benito Pérez i Sheila González Motos
- 29 **Educació i ascens social a Catalunya**
Xavier Martínez Celorrio i Antoni Marín Saldo
- 30 **Mercat de treball i polítiques actives d'ocupació**
Maria Caprile Elola-Olaso i Jordi Potrony Hernando
- 31 **Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives**
IPA Espanya, Associació Internacional pel Dret dels Infants a Jugar
Imma Marín (directora), Cris Molins, Maite Martínez, Esther Hierro i Xavier Aragay

El pati és un espai educatiu privilegiat dintre dels centres escolars. Aquest informe posa sobre la taula quines són les pràctiques i conceptualitzacions sobre els usos, espais, activitats i temps de pati escolar, per tal de promoure el debat entre la comunitat educativa sobre la necessitat d'adequar els patis escolars a la seva funció educativa.